

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Рішенням засідання кафедри
психології та здоров'я людини
Протокол № 9 від 30.03 2026р.

завідувач кафедри

Місяк **Антоніна ШЕВЧЕНКО**
(підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
на тему:

**«РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО
ПСИХОЛОГА»**

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітньо-професійна програма «Психологія. Організаційна психологія»

Виконавець:

Єременко Вадим Андрійович,

студент 5 курсу, групи 053-22-1Б(з)

Керівник:

Алексєєва Олена Іванівна, кандидат
психологічних наук, старший викладач кафедри
психології та здоров'я людини Білоцерківського
національного аграрного університету

Біла Церква – 2026

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра психології та здоров'я людини

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія. Організаційна психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

к.пс.н., Шевченко А.М.

«26» вересня 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЕВІ ОСВІТИ **Єременко Вадиму Андрійовичу**

1. Тема роботи: «Розвиток професійної ідентичності організаційного психолога».

керівник роботи: Алексеева Олена Іванівна, кандидат психологічних наук.

затверджені наказом БНАУ від «11» листопада 2025 року № 739/3

2. Строк подання здобувачем освіти роботи «01» травня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми професійної ідентичності, організаційної психології, психології професійного становлення особистості, професійного самовизначення та розвитку особистості психолога; результати емпіричного дослідження, проведеного серед майбутніх та практикуючих організаційних психологів; дані психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення рівня сформованості професійної ідентичності, професійної мотивації, самооцінки, професійної спрямованості та особливостей професійного розвитку організаційного психолога; матеріали практичних рекомендацій щодо розвитку професійної ідентичності організаційного психолога.

4. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти дослідження розвитку професійної ідентичності організаційного психолога, а саме: аналіз сучасних психологічних підходів до трактування поняття ідентичності, основні чинники формування професійної ідентичності практичних психологів.

2. Здійснити емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів та проаналізувати його результати.

3. Обґрунтувати психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.

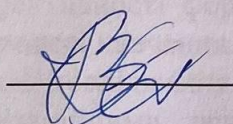
5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ім'я та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Алексеева О. І., кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та здоров'я людини Білоцерківського національного аграрного університету	15.10.2025	15.01.2026
2	Алексеева О. І., кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та здоров'я людини Білоцерківського національного аграрного університету	10.02.2026	22.03.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

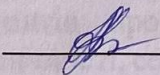
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	вересень	Виконано
2	Вивчення літературних джерел	Вересень-жовтень	Виконано
3	Проведення емпіричного дослідження	Жовтень-листопад	Виконано
4	Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження	Жовтень- грудень	Виконано
5	Виконання розділу 1	Грудень-січень	Виконано
6	Виконання розділу 2	Лютий-березень	Виконано
7	Формулювання висновків	квітень	Виконано
8	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат.	квітень	Виконано
9	Подання роботи на кафедру	травень	Виконано

Студент

В. А. Єременко

Керівник роботи

О. І. Алексеева

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота: 73 сторінок, 2 таблиці, 2 додатки, 34 літературних джерела.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів, а також визначити її структурні компоненти, чинники та напрями розвитку у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження: професійне становлення особистості організаційного психолога.

Предмет дослідження: психологічні особливості, структурні компоненти та чинники розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження у роботі було використано комплекс методів: 1. Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація психологічних, педагогічних і соціально-психологічних наукових джерел з проблеми ідентичності та професійної ідентичності; порівняльний аналіз вітчизняних і зарубіжних концепцій розвитку професійної ідентичності. 2. Емпіричні методи: психодіагностичне тестування, спрямоване на вивчення особливостей Я-концепції та смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів; методика «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда – для дослідження змістових характеристик Я-концепції, структури самоописів та рівня сформованості особистісно-професійних Я-конструктів; «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва – для оцінки рівня осмисленості життя як поведінково-смислового компоненту професійної ідентичності. 3. Методи обробки та аналізу результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в освітньому та професійному середовищі для вдосконалення процесу підготовки майбутніх організаційних психологів. Результати дослідження можуть бути застосовані у діяльності закладів вищої освіти з метою підвищення ефективності формування професійної ідентичності студентів-психологів у процесі навчання.

Матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами, організаційними психологами, кураторами академічних груп і фахівцями центрів психологічної підтримки студентської молоді під час проведення тренінгів професійного самовизначення, програм розвитку професійної ідентичності, семінарів із самопізнання, кар'єрного планування та особистісного зростання.

Ключові слова: професійна ідентичність, ідентичність особистості, професійне становлення, професійний розвиток, самосвідомість, професійне самовизначення, професійна діяльність, професійна компетентність, особистісний розвиток, мотивація професійної діяльності.

ABSTRACT

Qualification work: 73 pages, 2 tables, 2 appendices, 34 literary sources.

Purpose of the study: to theoretically substantiate and empirically investigate the psychological features of the development of the professional identity of future organizational psychologists, as well as to determine its structural components, factors and directions of development in the process of professional training.

Object of the study: professional formation of the personality of an organizational psychologist.

Subject of the study: psychological features, structural components and factors of the development of the professional identity of organizational psychologists.

To achieve the set goal and solve the research tasks, a set of methods was used in the work: 1. Theoretical methods: analysis, synthesis, generalization and systematization of psychological, pedagogical and socio-psychological scientific sources on the problems of identity and professional identity; comparative analysis of domestic and foreign concepts of professional identity development. 2. Empirical methods: psychodiagnostic testing aimed at studying the features of the self-concept and meaningful life orientations of psychology students; the «Who Am I?» method by M. Kuhn and T. McPartland – to study the content characteristics of the self-concept, the structure of self-descriptions and the level of formation of personal and professional self-constructs; «Meaningful Life Orientations Test» by D. Leontiev – to assess the level of meaningfulness of life as a behavioral and meaningful component of professional identity. 3. Methods of processing and analyzing the results.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use in the educational and professional environment to improve the process of training future organizational psychologists. The results of the study can be applied in the activities of higher education institutions in order to increase the effectiveness of the formation of professional identity of psychology students in the learning process.

The research materials can be used by practical psychologists, organizational psychologists, curators of academic groups and specialists of psychological support centers for student youth during professional self-determination training, professional identity development programs, seminars on self-knowledge, career planning and personal growth.

Keywords: professional identity, personal identity, professional formation, professional development, self-awareness, professional self-determination, professional activity, professional competence, personal development, motivation for professional activity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПСИХОЛОГА..	13
1.1. Аналіз сучасних психологічних підходів до трактування поняття ідентичності.....	13
1.2. Основні чинники формування професійної ідентичності практичних психологів.....	30
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПСИХОЛОГІВ.....	41
2.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.....	41
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів...	48
2.3. Психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.....	55
Висновки до розділу 2.....	60
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, зростанням невизначеності професійного середовища, динамічними змінами ринку праці та підвищенням вимог до психологічного супроводу організацій і персоналу. В умовах постійних змін особливої ваги набуває діяльність організаційного психолога як фахівця, покликаного забезпечувати психологічну ефективність організацій, сприяти адаптації працівників, оптимізації управлінських процесів, профілактиці професійного вигорання та розвитку людського потенціалу. У зв'язку з цим проблема розвитку професійної ідентичності організаційного психолога постає як одна з ключових у сучасній психологічній науці та практиці [6].

Професійна ідентичність є системоутворювальним компонентом професійної самосвідомості фахівця, що відображає усвідомлення себе представником певної професії, прийняття її цінностей, норм, ролей та відповідальності, а також інтеграцію професійної діяльності у загальну структуру життєвих смислів особистості. Для організаційного психолога сформована професійна ідентичність виступає необхідною умовою ефективного виконання професійних функцій, психологічної стійкості, здатності до рефлексії, прийняття складних рішень та етичної взаємодії в межах організаційного середовища.

Актуальність дослідження зумовлена також специфікою професійної діяльності організаційного психолога, яка передбачає виконання множинних і часто взаємопов'язаних ролей – консультанта, тренера, коуча, фасилітатора, медіатора, аналітика організаційних процесів. Така рольова багатофункціональність ускладнює процес професійного самовизначення, особливо на етапі професійної підготовки, і може призводити до дифузності професійної ідентичності, невпевненості у власній професійній позиції та суперечностей між особистісними цінностями й організаційними вимогами.

Особливої уваги потребує проблема розвитку професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів у період навчання у закладах вищої освіти. Саме студентський вік є сенситивним етапом формування професійної самосвідомості, інтеграції образу «Я» з образом професіонала, осмислення професійних цілей і життєвих перспектив. Водночас результати сучасних досліджень свідчать, що у значної частини студентів-психологів професійна ідентичність має фрагментарний, формальний або нестійкий характер, що у подальшому може негативно позначатися на якості професійної діяльності та рівні професійної адаптації [18].

Актуальність теми посилюється й тим, що сучасна система професійної підготовки психологів тривалий час була зорієнтована переважно на формування теоретичних знань і практичних умінь, залишаючи поза належною увагою розвиток особистісних, ціннісно-смыслових і рефлексивних компонентів професійної ідентичності. В умовах упровадження особистісно орієнтованого, компетентнісного та акмеологічного підходів у вищій освіті виникає потреба у науково обґрунтованому вивченні психологічних механізмів і чинників розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.

Крім того, сучасні соціальні виклики, зокрема зростання психологічного навантаження в організаціях, кризи, воєнні та посткризові трансформації, актуалізують запит на психологів, здатних діяти усвідомлено, відповідально та етично. У цих умовах професійна ідентичність виступає внутрішнім ресурсом фахівця, що забезпечує цілісність професійної позиції, стійкість до стресу та готовність до безперервного професійного розвитку.

Отже, актуальність дослідження розвитку професійної ідентичності організаційного психолога зумовлена як сучасними соціально-економічними умовами, так і потребами психологічної практики та системи професійної освіти. Комплексне вивчення цього феномену створює підґрунтя для вдосконалення змісту професійної підготовки, розробки психолого-педагогічних

програм супроводу професійного становлення та формування зрілої, цілісної й смислово наповненої професійної позиції майбутнього організаційного психолога.

Об'єкт дослідження: професійне становлення особистості організаційного психолога.

Предмет дослідження: психологічні особливості, структурні компоненти та чинники розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів, а також визначити її структурні компоненти, чинники та напрями розвитку у процесі професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти дослідження розвитку професійної ідентичності організаційного психолога, а саме: аналіз сучасних психологічних підходів до трактування поняття ідентичності, основні чинники формування професійної ідентичності практичних психологів.

2. Здійснити емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів та проаналізувати його результати.

3. Обґрунтувати психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності організаційних психологів.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження у роботі було використано комплекс **методів:**

1. Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація психологічних, педагогічних і соціально-психологічних наукових джерел з проблеми ідентичності та професійної ідентичності; порівняльний аналіз вітчизняних і зарубіжних концепцій розвитку професійної ідентичності; теоретичне моделювання структури професійної ідентичності організаційного психолога.

2. Емпіричні методи: психодіагностичне тестування, спрямоване на вивчення особливостей Я-концепції та смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів; методика «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда – для

дослідження змістових характеристик Я-концепції, структури самоописів та рівня сформованості особистісно-професійних Я-конструктів; «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва – для оцінки рівня осмисленості життя як поведінково-смыслового компоненту професійної ідентичності.

3. Методи обробки та аналізу результатів: контент-аналіз – для якісного та кількісного аналізу відповідей за методикою «Хто Я?»; описова статистика (визначення відсоткових співвідношень, середніх значень, частот) – для узагальнення результатів психодіагностичного дослідження; порівняльний аналіз показників за різними методиками з метою виявлення взаємозв'язків між компонентами професійної ідентичності; інтерпретаційний аналіз – для узагальнення отриманих даних та формулювання висновків.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні та систематизації наукових уявлень про феномен професійної ідентичності як складне, багатовимірне й динамічне психологічне утворення, що формується у процесі професійного становлення особистості. У роботі уточнено зміст і структуру професійної ідентичності організаційного психолога з урахуванням сучасних соціально-економічних умов та специфіки професійної діяльності в організаційному середовищі.

У межах дослідження узагальнено сучасні вітчизняні психологічні підходи до трактування ідентичності та професійної ідентичності, розкрито їхній взаємозв'язок із Я-концепцією, професійною самосвідомістю та смисложиттєвими орієнтаціями особистості. Це дозволило розширити теоретичне розуміння механізмів інтеграції особистісних і професійних компонентів у структурі самосвідомості майбутніх організаційних психологів.

Теоретично обґрунтовано роль смисложиттєвих орієнтацій як важливого поведінково-смыслового компонента професійної ідентичності, що визначає активність особистості, її здатність до самореалізації, відповідальності за професійний вибір та побудови професійної перспективи. Уточнено

значення образу «Я» та особистісно-професійних Я-конструктів як психологічних детермінантів розвитку професійної ідентичності.

Отримані результати доповнюють наукові уявлення про закономірності формування професійної ідентичності у студентів-психологів на етапі професійної підготовки та можуть бути використані для подальшого розвитку теорій професійного самовизначення, професійної самосвідомості й особистісного зростання в межах організаційної психології.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в освітньому та професійному середовищі для вдосконалення процесу підготовки майбутніх організаційних психологів. Результати дослідження можуть бути застосовані у діяльності закладів вищої освіти з метою підвищення ефективності формування професійної ідентичності студентів-психологів у процесі навчання.

Отримані емпіричні дані щодо особливостей Я-концепції, смисловитих орієнтацій та рівня сформованості професійної ідентичності студентів можуть бути використані викладачами психологічних дисциплін для розробки та корекції навчальних програм, орієнтованих на розвиток рефлексії, професійної самосвідомості, відповідального професійного вибору та усвідомлення професійної ролі організаційного психолога.

Матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами, організаційними психологами, кураторами академічних груп і фахівцями центрів психологічної підтримки студентської молоді під час проведення тренінгів професійного самовизначення, програм розвитку професійної ідентичності, семінарів із самопізнання, кар'єрного планування та особистісного зростання.

Результати дослідження також можуть бути використані при підготовці навчально-методичних посібників, розробці тренінгових програм, спецкурсів і факультативів з організаційної психології, психології професійного становлення та психології кар'єри, а також у подальших емпіричних дослідженнях, спрямованих на вивчення професійної ідентичності психологів на різних етапах їх

професійного розвитку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було представлено під час участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти «Молодь – аграрній науці і виробництву» (18 березня 2026 року) на якій опубліковано наукові тези:

1. Єременко В.А., Скуловатова О.В. Розвиток професійної ідентичності організаційного психолога. Актуальні питання законодавства, *Ad linguas et culturas per cognitionem* (до мов і культур через пізнання) та «Психологія організаційного розвитку та управління персоналом»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. 18 березня 2026 року. Білоцерківський НАУ. С. 177-180.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося серед студентів спеціальності «Психологія. Організаційна психологія» 3–4 курсів на базі Білоцерківського національного аграрного університету.

Структура та обсяг роботи. Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Для підвищення наочності поданого матеріалу й полегшення його сприйняття у тексті роботи наведено 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПСИХОЛОГА

1.1. Аналіз сучасних психологічних підходів до трактування поняття ідентичності

Проблематика ідентичності займає важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, що стосуються розвитку та функціонування особистості в життєвому й професійному просторі. Звернення до цієї теми зумовлене зростаючою потребою узгодження внутрішнього світу людини із зовнішньою дійсністю в умовах динамічних змін у різних сферах суспільного життя. Крім того, актуальність дослідження ідентичності пов'язана з посиленням інтересу до питань сенсу життя, самовираження, самореалізації, особистісного вибору, формування автентичного образу «Я» та його відповідності реальному життєвому досвіду [5].

У вітчизняній психологічній науці поняття «ідентичність» використовується досить широко, однак його визначення залишається проблематичним через множинність і неоднозначність тлумачень. Це ускладнює формування єдиного підходу до розуміння даного феномена.

Зокрема, у «Словнику практичного психолога» ідентичність трактується як переживання власної самототожності, автентичності, цілісності, а також відчуття належності до світу й інших людей. Вона розуміється як усвідомлення стабільного володіння власним Я, незалежно від зовнішніх змін та життєвих обставин, і як здатність особистості ефективно розв'язувати завдання, що виникають на різних етапах її розвитку.

У ширшому значенні ідентичність постає як безпосередній суб'єктивний досвід відчуття тотожності з певним об'єктом або явищем. Водночас ідентичність розглядається і як синонім понять рівності, подібності чи відповідності між предметами, явищами або концептами. Проте такі

визначення не забезпечують достатньої психологічної конкретизації, оскільки потребують уточнення базового поняття «тотожність».

Тотожність визначається як рівність об'єкта із самим собою, збереження ним сталих характеристик упродовж усього періоду існування. У цьому контексті тотожність різних образів Я формується у взаємозв'язку з процесами розрізнення та усвідомлення відповідності цих образів індивідуальним уявленням людини про себе в різних сферах життєдіяльності.

Водночас поняття тотожності містить і соціальний вимір – ототожнення себе з іншими людьми. Це положення вказує на те, що ідентичність не зводиться ані до самототожності, ані до простого ототожнення з оточенням, а передбачає складну систему взаємовідносин між «Я» та «Іншими». Саме в цьому контексті проблема ідентичності набуває особливої значущості в психологічних дослідженнях [22].

У теорії когнітивного розвитку Ж. Піаже поняття ідентичності розглядається у зв'язку з формуванням уявлення про об'єктну сталість. Учений ототожнює ідентичність об'єктів з їх незмінністю, вважаючи ці характеристики еквівалентними [20].

А. Адлер трактує ідентичність як внутрішню цілісність особистості, притаманну кожній людині. На його думку, досягнення такої цілісності можливе за умови усвідомлення власних життєвих цілей, перегляду життєвого плану та здатності ефективно керувати власним часом [26].

У межах психосинтезу акцент робиться на принциповому розрізненні між істинним Я та повсякденним его. Незалежно від того, чи розглядаються взаємини між індивідуальним і загальним «Я» як тотожність, схожість, відмінність або єдність, ключовим є чітке усвідомлення відмінності між «Я» у його сутнісній природі та обмеженим «Я», з яким людина зазвичай себе ідентифікує у повсякденному житті. У межах концепції Р. Ассаджолі ідентичність може бути осмислена як форма самосвідомості, що відображає глибинну сутність «Я» [26].

Згідно з поглядами Е. Фромма, ідентичність виступає однією з

базових універсальних потреб людини, пов'язаною з прагненням до певного соціального статусу. Вона розглядається як психобіологічний принцип поведінки та джерело найбільш інтенсивних людських прагнень. Аналізуючи трансформацію ідентичності в контексті історичного розвитку людства й суспільства, автор пов'язував її становлення з процесами індивідуалізації, розширенням економічної, політичної та духовної свободи, а також з усвідомленням власної автономності щодо соціальної групи [12].

Загалом феномен ідентичності є об'єктом численних теоретичних і емпіричних досліджень як у зарубіжній, так і у вітчизняній психологічній науці. Його вивченню присвячені праці представників різних наукових шкіл і напрямів, що свідчить про міждисциплінарний характер проблеми та її ключове значення для розуміння розвитку особистості, соціальної взаємодії та самосвідомості людини.

Змістовні характеристики ідентичності, її структура, різновиди, а також специфіка й механізми становлення по-різному тлумачаться в межах різних психологічних напрямів, зокрема психоаналізу, інтеракціонізму, біхевіоризму, когнітивної та екзистенційно-гуманістичної психології, нейролінгвістичного програмування та інших підходів.

Починаючи з 70-х років XX століття, поняття ідентичності набуває дедалі більшого поширення у вітчизняній психологічній науці. Воно поступово доповнює, конкретизує, а в окремих випадках і витісняє традиційні категорії, такі як Я-концепція, образ «Я», самість тощо. Водночас ускладнення критичного аналізу різноманітних підходів до проблеми ідентичності зумовлене відмінностями методологічних засад, а також складністю й багатовимірністю самого об'єкта дослідження [26].

Серед численних теоретичних концепцій, що розкривають сутність, зміст і типологію ідентичності, особливе місце посідає психоаналітичний напрям, у межах якого сформувалися підходи А. Ватермана, Е. Еріксона, Дж. Марсія, З. Фрейда та інших дослідників. Аналіз праць цього напрямку свідчить про те, що його представники одними з перших звернулися до

системного вивчення феномена ідентичності та процесів ідентифікації загалом, пояснюючи їх переважно інтрапсихічними чинниками з урахуванням окремих соціальних впливів [30].

Зокрема, З. Фрейд одним із перших розглядав ідентичність у різних значеннях, зокрема перцептивному та етнічному, і пов'язував процеси ідентифікації з дією несвідомих імпульсів. При цьому між дослідниками психоаналітичного напрямку існували розбіжності щодо оцінки патологічного характеру цих процесів та ролі соціального середовища в їх формуванні. На відміну від класичних психоаналітичних уявлень, низка сучасних авторів вбачає основні детермінанти ідентичності не в несвідомих потягах, а в соціально-психологічних утвореннях [18].

У межах психоаналітичної парадигми проблема ідентичності набуває особливої значущості в працях Е. Еріксона. У своїй епігенетичній концепції життєвого шляху він розглядає ідентичність як відчуття внутрішньої цілісності, безперервності та самототожності особистості, що є ключовим показником її психологічної зрілості, стабільності та адекватності щодо власного «Я». Ідентичність, за Е. Еріксоном, постає як інтеграція індивідуального досвіду переживання належності до певних соціальних спільнот. Вона має динамічний характер, формується і трансформується протягом усього життя, визначаючи систему цінностей, ідеали, життєві цілі, соціальні ролі, потреби особистості та способи їх реалізації. Почуття ідентичності, за його переконанням, забезпечує здатність людини сприймати власне життя як цілісний і безперервний процес, як у ретроспективному, так і в перспективному вимірі [18].

Аналізуючи особливості досягнення ідентичності на відміну від рольової плутанини як ключового завдання раннього дорослого віку та як провідної характеристики відповідного критичного періоду розвитку, Е. Еріксон акцентував увагу на процесі трансформації Его в напрямі більш зрілої та узгодженої взаємодії з засвоєними соціальними зразками. Загалом ідентичність розглядалася ним водночас і як процес, і як результат упорядкування життєвого досвіду в межах індивідуального «Я» [18].

Розглядаючи ідентичність як багатовимірне особистісне утворення, Е. Еріксон виокремив три рівні аналізу людської природи: індивідний, особистісний і соціальний.

На індивідному рівні ідентичність постає як результат усвідомлення людиною власної часової безперервності, тобто уявлення про себе як про відносно сталу цілісність, що охоплює фізичний образ, природні задатки, темперамент та єдність індивідуального буття.

На особистісному рівні ідентичність проявляється у відчутті власної унікальності та неповторності життєвого досвіду, що забезпечує відносну самототожність людини. Цей аспект ідентичності Е. Еріксон пов'язував із прихованими процесами Его-синтезу та ресинтезу, які відбуваються впродовж дитинства і забезпечують інтеграцію «Я».

Третій рівень аналізу – соціальний – отримав назву соціальної ідентичності. Вона відображає внутрішню солідарність особистості з груповими нормами, цінностями, ідеалами та соціальними стандартами, що визначають її належність до певних спільнот [18].

Окрім цього, вчений розрізняв его-ідентичність як сукупність рольових образів, сформованих у процесі синтезуючої діяльності Его на межі взаємодії з соціальним середовищем, а також ширше поняття Я-ідентичності, яке постає результатом успішної реінтеграції розрізнених Я-образів у цілісну систему ролей, що забезпечує соціальне визнання особистості.

Відповідно до концепції Е. Еріксона, на сформованість почуття ідентичності вказують три основні ознаки. По-перше, це відчуття внутрішньої цілісності та часової безперервності, за якого події минулого й очікування майбутнього сприймаються як такі, що органічно пов'язані з теперішнім досвідом. По-друге, ідентичність проявляється у відчутті внутрішньої узгодженості та просторової цілісності, коли людина усвідомлює себе як єдине ціле, а власні дії розглядає не як випадкові, а як внутрішньо зумовлені. По-третє, переживання ідентичності відбувається у взаємодії зі значущими іншими, оскільки соціальні стосунки та виконувані

ролі сприяють підтриманню й розвитку інтегрованої в часі особистості [18].

Розглядаючи ідентичність як суб'єктивне переживання безперервної самототожності, Е. Еріксон виокремлює три основні її форми. Перша – зовнішньо зумовлена ідентичність, що формується під впливом чинників, які не залежать від волі індивіда, зокрема статі, віку, расової чи національної належності. Друга форма – набута ідентичність, яка охоплює особисті досягнення людини, обумовлені її власним вибором і рівнем відповідальності, зокрема професійний статус, самостійно обрані соціальні зв'язки, прив'язаності та ціннісні орієнтації. Третя форма – запозичена ідентичність, що включає засвоєні соціальні ролі, нав'язані зовнішніми зразками та прийняті під впливом очікувань соціального оточення [18].

Аналіз зазначених форм ідентичності є особливо значущим у контексті дослідження професійної ідентичності. З одного боку, вона може бути віднесена до набутої ідентичності як результат свідомого професійного вибору та самореалізації. З іншого – професійна ідентичність містить елементи запозиченої ідентичності, оскільки процес професійного становлення часто передбачає ідентифікацію через виконання соціально зумовлених рольових моделей.

Загалом процес формування ідентичності Е. Еріксон розглядає як динамічне, поступово кристалізоване уявлення особистості про саму себе, яке виступає підґрунтям для безперервного розширення самосвідомості, а також для процесів саморозвитку й самопізнання.

Значний інтерес для аналізу феномена ідентичності становить статусний підхід, запропонований Дж. Марсіа. У межах емпіричних досліджень учений визначає ідентичність як его-структуру – внутрішню, самотворчу та динамічну організацію потреб, здібностей, переконань і індивідуального життєвого досвіду. Ця структура виявляється на феноменологічному рівні через характерні поведінкові патерни та способи розв'язання значущих життєвих ситуацій. Водночас Дж. Марсіа підкреслює, що розвиток ідентичності охоплює ширше коло аспектів і зумовлюється двома ключовими

процесами: активним дослідженням індивідом реальності та прийняттям особистісних зобов'язань [32].

Необхідною умовою досягнення ідентичності дослідник вважає наявність сфер вибору, у межах яких особистість ухвалює рішення щодо власного життя. Розвиток ідентичності відбувається в процесі прийняття дедалі більш різноманітних і значущих рішень, що супроводжується зростанням цілеспрямованості, а також глибшим усвідомленням власних сильних і слабких сторін.

У статусній моделі ідентичності Дж. Марсія виокремлює чотири основні стани: дифузну ідентичність, передвизначену ідентичність, мораторій та досягнуту ідентичність. Підставою для віднесення індивіда до певного статусу є наявність або відсутність кризи ідентичності, яку автор трактує як стан активного пошуку, а також наявність або відсутність сформованих елементів ідентичності – особистісно значущих цілей, цінностей і переконань. Кризу ідентичності Дж. Марсія розглядав як період життєвих роздумів щодо професійного вибору, світоглядних позицій і стратегій життєвого шляху [32].

Дифузна ідентичність характеризується відсутністю зобов'язань і чітко сформованих цілей, цінностей та переконань. Особи з таким статусом зазвичай не переживають кризи ідентичності та не виявляють активності у її подоланні, що ускладнює розв'язання значущих життєвих проблем.

Передвизначена ідентичність притаманна тим, хто не мав досвіду кризового пошуку, але вже володіє певним набором цінностей, цілей і переконань. Хоча за змістом ці елементи можуть бути подібними до ідентичності, що досягнута, шлях їх формування суттєво відрізняється, оскільки вони часто запозичені ззовні.

Стан мораторію характеризується переживанням кризи вибору та труднощами у прийнятті відповідальних рішень. У цей період людина активно експериментує з різними соціальними ролями, сферами діяльності та світоглядними позиціями, перебуваючи в постійному пошуку інформації,

необхідної для подолання кризової ситуації. Зазвичай мораторій є тимчасовим етапом, що передує досягненню ідентичності, і така послідовність розглядається як нормативна.

На стадії досягнутої ідентичності особистість, яка успішно подолала кризу, ухвалює усвідомлені рішення щодо власних життєвих цілей, цінностей і планів, вибудовуючи цілісну систему життєвих орієнтирів. Така людина здатна не лише здійснювати вибір і осмислювати його, але й зберігати стійкість щодо альтернативних впливів і пропозицій соціального середовища.

Дж. Марсія трактував статуси ідентичності як різновиди особистісних типів, що визначаються особливостями стилю ухвалення рішень, рівнем когнітивної складності, ставленням до батьківських вимог і заборон, а також характером інтерперсональної взаємодії. Розвиваючи підхід Дж. Марсія, М. Берзонскі, аналізуючи індивідуальні орієнтації у процесі становлення ідентичності, виокремив три базові орієнтації, які лежать в основі чотирьох статусів ідентичності. Зокрема, статуси мораторію та досягнутої ідентичності пов'язані з інформаційною орієнтацією, для якої характерний активний пошук і аналіз інформації з метою прийняття виваженого рішення. Дифузія ідентичності відповідає орієнтації на уникнення рішень, тоді як передчасна ідентичність корелює з нормативною орієнтацією, що ґрунтується на засвоєнні соціально прийнятих норм. Визначальною рисою таких індивідів є конформістський стиль прийняття остаточних рішень [8].

А. Ватерман [3], розвиваючи уявлення про особистісну емоційну експресивність як показник наближення до автентичного «Я», розглядає формування ідентичності не як одноразовий акт, а як послідовність взаємопов'язаних виборів. Зосереджуючи увагу на ціннісно-вольовому вимірі цього процесу, автор пов'язує ідентичність із наявністю усвідомленого самовизначення, що охоплює вибір життєвих цілей, цінностей і переконань. Саме ці цілі, цінності та переконання А. Ватерман визначає як структурні елементи ідентичності, які формуються шляхом вибору серед альтернатив у період юнацької кризи ідентичності та слугують підґрунтям для визначення

подальшої життєвої траєкторії.

Дослідження ідентичності в межах біхевіористичного підходу, як і в руслі психоаналітичної традиції, здійснювалося без виокремлення процесу ідентифікації як самостійного об'єкта аналізу. Д. Кемпбелл і М. Шеріф розглядали ідентифікацію як неминучий наслідок міжгрупового конфлікту, що виникає внаслідок конкуренції за реальні ресурси та переваги, а не як результат емоційних переживань чи особистісної депривації. Водночас представники біхевіоризму перенесли проблему ідентичності на соціальний рівень, інтерпретуючи її не як продукт міжособистісних взаємодій, а як результат міжгрупових відносин [24].

Представники інтеракціоністської парадигми, спираючись на «концепцію Я» Дж. Мід, трактували ідентичність як продукт соціальної взаємодії, а також як здатність індивіда сприймати власну поведінку та життєвий досвід як цілісну й внутрішньо узгоджену систему. У межах аналізу співвідношення соціальної зумовленості ідентичності та особистісної свободи Дж. Мід [17] виокремлює усвідомлювану й неусвідомлювану ідентичність. Неусвідомлювана ідентичність формується на основі автоматично засвоєних соціальних норм, звичок і очікувань, що транслуються соціальною групою, до якої належить індивід. Усвідомлювана ідентичність, своєю чергою, виникає в процесі рефлексії, коли людина починає осмислювати себе та власну поведінку. Таким чином, ключову роль у переході від неусвідомлюваної до усвідомлюваної ідентичності відіграють когнітивні процеси та здатність до самостереження.

Проблему взаємозв'язку соціальної детермінації та самодетермінації особистості Дж. Мід розв'язує через розмежування двох аспектів ідентичності – «І» та «те». Компонент «те» відображає соціально зумовлену сторону особистості, сформовану під впливом суспільних норм, ролей і звичаїв, тобто інтерналізованих очікувань «генералізованого іншого». Водночас аспект «І» репрезентує унікальну, індивідуальну складову Я, що забезпечує спонтанну та неповторну реакцію особистості на соціальні

ситуації [29].

Аспекти «І» та «me» символізують для Дж. Міда єдність соціального й індивідуального начал у структурі ідентичності. З одного боку, суспільство задає рамки існування особистості через систему норм і правил, а з іншого – індивід активно конструює власне життєве середовище, здійснюючи вибір цілей, цінностей і потреб [5]. У процесі становлення ідентичності принципового значення набуває співвідношення різних її типів, оскільки їх інтеграція забезпечує формування цілісного образу власного «Я».

Розвиваючи ідеї Дж. Міда щодо типології ідентичності, Е. Гоффман [2] інтерпретує поведінку людини як усвідомлювану або неусвідомлювану стратегію подолання проблем, пов'язаних з ідентичністю. Дослідник виокремлює три її типи: соціальну, особистісну та Я-ідентичність. Соціальна ідентичність розглядається як сукупність соціальних стереотипів, притаманних члену певної групи. Особистісна ідентичність визначається як унікальна комбінація індивідуальних характеристик і життєвих подій. Я-ідентичність, у свою чергу, тлумачиться як суб'єктивне переживання людиною власної життєвої ситуації та усвідомлення нею своєї здатності до самотворення.

У межах аналізу феномену стигматизації Е. Гоффман запроваджує розрізнення між актуальною та віртуальною соціальною ідентичністю. Віртуальна соціальна ідентичність ґрунтується на соціальних очікуваннях і уявленнях, що виконують функцію нормативних орієнтирів, закріплених у чинних соціальних правилах. У ситуаціях, коли актуальна соціальна ідентичність індивіда не відповідає цим очікуванням, активізується механізм стигматизації, внаслідок чого особі приписуються негативні, соціально знецінювальні характеристики. У низці випадків стигма настільки трансформує соціальну ідентичність її носія, що, за визначенням Е. Гоффмана, формується феномен «зіпсованої ідентичності». Це супроводжується як зміною уявлень людини про власне Я, так і трансформацією характеру її взаємодії з соціальним оточенням [29].

Продовжуючи теоретичні розробки Дж. Мід та Е. Гоффмана, американський дослідник Р. Фогельсон запропонував концепцію психологічних механізмів функціонування ідентичності. У межах цієї моделі він виокремлює чотири основні види ідентичності. Реальна ідентичність визначається як самоопис індивіда в актуальний момент часу («Я-сучасний»). Ідеальна ідентичність постає як позитивний образ, до якого особистість прагне. Негативна ідентичність охоплює риси та образи, яких індивід намагається уникнути. Пропонована, або трансляційна, ідентичність являє собою сукупність образів, які особистість демонструє іншим з метою впливу на їхнє уявлення та оцінки власної ідентичності [29].

Автор також звертає увагу на явище маніпулювання ідентичністю, що виникає у разі прагнення індивіда максимально збільшити дистанцію між реальною та негативною ідентичністю. Водночас у концепції не конкретизується міра відповідності сформованих ідентифікаційних структур реальним потребам і внутрішнім запитам особистості.

У свою чергу, Б. Шефер і Б. Шледер розмежовують поняття об'єктної, індивідуальної та групової ідентичності. Передусім вони акцентують увагу на об'єктивувальному аспекті ідентичності, який розкривається через співвіднесення з ідеєю об'єктної незмінності. Другий аспект – індивідуальної та групової ідентичності – пов'язується з процесами самопізнання та самооцінювання. Інтеграція суб'єктивного й об'єктивного вимірів, на думку авторів, забезпечує формування цілісної структури ідентичності [27].

За Ю. Габермасом [17], Я-ідентичність постає як інтегративне утворення, сформоване у взаємодії особистісної та соціальної ідентичностей. Дослідник розглядає ці складові як два взаємопов'язані виміри, у межах яких реалізується балансуєча Я-ідентичність (концепція балансу ідентичності). Вертикальний вимір, що відповідає особистісній ідентичності, забезпечує безперервність і зв'язність життєвої історії людини, тоді як горизонтальний вимір – соціальна ідентичність – створює можливість виконання різноманітних вимог рольових систем, до яких залучений індивід. Я-ідентичність

виникає саме в процесі підтримання рівноваги між цими двома вимірами. Формування та збереження такого балансу здійснюється через комунікативні практики взаємодії, серед яких провідне місце посідає мова. У процесі взаємодії індивід уточнює та конструює власну ідентичність, орієнтуючись на нормативні очікування значущого іншого. Водночас, як підкреслює Ю. Габермас, жодна людина не може повністю розпоряджатися власною ідентичністю, ніби вона є її приватною власністю [25], що не заперечує прагнення особистості до самовираження, унікальності та неповторності.

Розвиваючи положення про біполярний континуум, Дж. Тернер вводить поняття самокатегоризації, яке означає когнітивний процес зарахування себе до певного класу подібних об'єктів, у результаті чого формуються окремі компоненти ідентичності. Виокремлюючи три рівні самокатегоризації – загальнолюдський, груповий та особистісний, – дослідник обґрунтовує наявність функціонального антагонізму між ними. Так, у межах особистісної ідентичності індивід акцентує увагу на індивідуальних відмінностях, тоді як у межах групової ідентичності нівелюються індивідуальні риси членів групи. Крім того, соціальна категоризація виконує функцію впорядкування соціального досвіду та сприяє орієнтації особистості у власному соціальному середовищі [30].

Розвиваючи положення Дж. Тернера щодо соціальної категоризації, Г. Теджфел звертає увагу на притаманну кожному індивіду схильність до впорядкування соціальної реальності шляхом віднесення себе та інших до певних соціальних категорій. У цьому процесі виявляється прагнення людини співвіднести себе з уже сформованими рівнями соціальної структури та включити власне «Я» у відповідну систему соціальних взаємодій, що й становить сутність соціальної ідентифікації. Виходячи з цієї концепції, Г. Теджфел визначає соціальну ідентичність як сукупність соціальних ідентифікацій, які використовуються індивідом у процесі самовизначення та інтерналізуються у когнітивний компонент Я-концепції [32].

Важливим є також аналіз ідентифікації з групою крізь призму трьох

взаємопов'язаних вимірів. Когнітивний вимір передбачає усвідомлення власної належності до певної соціальної групи; ціннісний – наявність позитивних або негативних оцінок цієї належності; емоційний – прийняття або неприйняття «своєї» чи «чужої» групи, що формується на основі попередніх двох компонентів. У такому розумінні соціальна ідентичність має значну подібність до соціальної настанови (атитюду), яка також включає трикомпонентну структуру. Водночас компонент, означений у теорії ідентичності як ціннісний, у теорії установок зазвичай інтерпретується як поведінковий. На цій підставі соціальну ідентичність доцільно розглядати як специфічну настановну структуру [30].

Розглядаючи ідентичність як складову Я-концепції, дослідники цього напрямку нерідко трактують соціальну ідентифікацію як більш узагальнений і складний рівень порівняно з особистісною ідентичністю. Водночас у науковому дискурсі існує альтернативна позиція щодо характеру їх взаємозв'язку.

Зокрема, Г. Брейкуелл [28] аналізує співвідношення особистісної та соціальної ідентичностей у динамічному вимірі, пропонуючи розглядати їх не як автономні утворення, а як різні стадії або точки в єдиному процесі розвитку ідентичності.

Аналіз змісту та структурної організації ідентичності дослідниця здійснює, спираючись на біологічний, змістовний, ціннісний і часовий виміри. Біологічний вимір становить центральний компонент ідентичності, однак у процесі розвитку його значущість поступово зменшується. У цьому вимірі ідентичність розглядається як результат взаємодії біологічної природи людини із соціальним середовищем.

Змістовний вимір охоплює сукупність характеристик, за допомогою яких індивід описує себе як унікальну особистість. Ці характеристики водночас належать як до особистісної, так і до соціальної ідентичності. Ціннісний вимір, що має динамічний характер, пов'язаний з оцінюванням індивідом змістовних компонентів ідентичності – у позитивному або негативному ключі – відповідно до засвоєних соціальних норм і цінностей. Такі оцінки не є сталими та можуть

змінюватися під впливом трансформацій соціального контексту.

Часовий вимір зумовлюється змістовними та ціннісними параметрами ідентичності й, у свою чергу, визначає особливості її структурної організації. Розвиток ідентичності відбувається як у площині суб'єктивного переживання часу, так і під впливом соціального досвіду особистості. При цьому одноманітний соціальний досвід сприяє формуванню більш простої структури ідентичності, однак це не означає, що більш диференційована ідентичність, сформована за умов різноманітного досвіду, обов'язково є більш зрілою.

Г. Брейкуелл також наголошує на соціальній зумовленості ідентичності, вважаючи, що особистісна ідентичність має вторинний характер щодо соціальної [2].

Нетрадиційне трактування співвідношення особистісної та соціальної ідентичності пропонує М. Яромовіц [29]. На її думку, особистісна ідентичність являє собою підсистему знань про себе, що формується в процесі порівняння індивіда з членами інгрупи та складається зі специфічних для «Я» характеристик. Соціальну ідентичність авторка також розглядає як сукупність специфічних рис, однак таких, що актуалізуються у процесі соціального порівняння між інгрупою та аутгрупою. Домінування соціальної ідентичності спостерігається за умов високого рівня відмінностей у порівняннях за схемою «Ми – Вони» та низького рівня відмінностей у порівняннях «Я – Ми». Натомість переважання особистісної ідентичності характерне для індивідів із високим рівнем відмінностей у межах порівняння «Я – Ми» та низьким рівнем відмінностей у порівнянні «Ми – Вони».

Загалом становлення особистісної та соціальної ідентичності є необхідною умовою розвитку здатності особистості гнучко перемикає увагу між різними перспективами сприйняття соціальної реальності. З позиції В. Дойса, особистісна ідентичність не зводиться до простого набору унікальних індивідуальних характеристик, а постає як одна з форм соціальних репрезентацій. У цьому сенсі вона виконує організуючу функцію в системі символічних взаємовідносин усередині групи, структуруючи соціальний

досвід індивіда [28].

Представники феноменологічної соціальної психології – П. Бергер та Т. Лукман – використовують поняття ідентичності для характеристики процесів самовизначення особистості в системі суспільно-групових взаємодій. Початковим етапом формування ідентичності вони вважають здатність індивіда ставити себе на місце іншого. Соціальні процеси, пов'язані з формуванням і підтримкою ідентичності, зумовлюються структурою суспільства. Водночас ідентичності, що виникають у результаті взаємодії біологічного організму, індивідуальної свідомості та соціального контексту, здатні активно реагувати на соціальну структуру, підтримуючи її, модифікуючи або трансформуючи [26]. Саме завдяки ідентифікації з позицією іншого індивід отримує можливість побачити себе очима взаємної соціальної ідентифікації.

Теоретичне осмислення соціальних аспектів ідентичності представлено також у концепції М. Сіннірелла [9]. Аналізуючи взаємозв'язок групових процесів і формування «репертуару можливих Я», автор вводить поняття можливої соціальної ідентичності, яку визначає як сукупність індивідуальних і колективних уявлень про потенційні групові належності та образи власних груп.

Оригінальний підхід до розуміння структури ідентичності запропонував французький психолог С. Московічі. У межах теорії соціальних уявлень ідентичність розглядається ним значно ширше, ніж рольові утворення, і трактується як ключовий елемент уявлення про себе в когнітивній системі індивіда. Вона посідає центральне місце в системі декодування соціальної інформації. Учений висунув припущення про організацію свідомості за типом ідентифікаційної матриці – специфічної категоріальної системи знань суб'єкта. Основу такої матриці становить множина ідентичностей (загальнолюдська, етнічна, гендерна, релігійна, професійна тощо), а розподіл інформації в ній визначається домінуючою в конкретний момент ідентичністю, яка формує власну ієрархію та критерії міжгрупового порівняння [30].

У цілому специфіка символічного інтеракціонізму полягає в інтерпретації ідентичності як продукту соціальної взаємодії, тоді як евристична цінність когнітивного підходу вбачається в розгляді індивіда як носія системних властивостей групи. Соціальна ідентичність, що формується в процесі міжгрупової взаємодії, постає як сукупність когнітивних процесів, які динамічно змінюються в ході засвоєння відповідних соціально-функціональних ролей.

Прихильники нейролінгвістичного програмування трактують ідентичність як цілісний Я-образ, що відображає єдність особистісного буття та усвідомлення власної індивідуальності. Таке розуміння охоплює систему цінностей, здібностей і стилів поведінки, а також допускає можливість переживання ідентичності іншого в ситуації глибокого міжособистісного контакту [27].

У межах екзистенційно-гуманістичного підходу ідентичність розглядається не лише крізь призму зовнішніх соціальних контактів – часу, місця та характеру взаємодії людини з іншими, – а й через призму внутрішнього усвідомлення та суб'єктивного переживання власного буття. Дж. Бьюдженталь [13] наголошує на фундаментальному значенні відчуття власного Я, у зв'язку з чим розрізняє два типи ідентичності. Перший тип ґрунтується на минулому досвіді особистості – на тому, що людина вже зробила, як її сприймає соціальне оточення і які уявлення про неї склалися. Така ідентичність, зорієнтована на минуле, може сприяти стагнації та повторюваності життєвих сценаріїв. Другий тип – процесуальна ідентичність – є актуальною «тут і тепер», динамічною та відкритою до змін.

У соціологічному дискурсі ідентичність інтерпретується як соціальний феномен, безпосередньо пов'язаний із належністю індивіда до певних соціальних спільнот. У цьому контексті вона слугує підґрунтям для осмислення того, з якими саме групами, верствами чи соціальними категоріями людина себе ототожнює [10].

У вітчизняній психології проблематика ідентичності як складової

самосвідомості, а також ідентифікації як процесу й механізму соціалізації особистості представлена у працях Н. Антонової, Т. Буюкас, А. Васильченко, П. Гнатенка, В. Зливкова, Н. Іванової, К. Коростеліної, С. Максименка, В. Малахова, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, В. Століна, Т. Титаренко, І. Чеснокової, В. Ядова та інших науковців. У межах цих досліджень ідентичність розглядається як динамічна, нелінійно організована система, що формується та змінюється протягом усього життєвого шляху людини й має складну ієрархічну будову.

Таким чином, у працях вітчизняних психологів проблематика ідентичності часто розглядається через категорії самосвідомості та образу «Я», а інколи – як їхній смисловий еквівалент. Водночас спроби чіткого розмежування цих понять ґрунтуються на позиції про неможливість їх взаємозамінювання, що зумовлено відмінностями у структурі та одиницях психологічного аналізу.

У низці наукових праць концептуальне осмислення проблеми ідентичності здійснюється в межах поняття «Я-концепція». Я-концепція відображає уявлення індивіда про самого себе, його самосприйняття, ставлення до власної активності та усвідомлення можливостей особистісного розвитку в майбутньому. У науковій літературі Я-концепція розглядається як система настанов, спрямованих на власне «Я». У більшості визначень підкреслюється наявність трьох взаємопов'язаних компонентів настанови: когнітивного, емоційно-оцінювального та поведінкового.

У цьому контексті доцільно виокремити такі складові Я-концепції. Когнітивна складова охоплює різноманітні уявлення особистості про себе, що в сукупності формують образ «Я». Оцінювальна складова включає систему самооцінок і пов'язаних із ними емоційних переживань. Афективний компонент настанов виникає як результат когнітивного осмислення себе і проявляється в емоціях та оцінках, інтенсивність яких визначається як ситуаційним контекстом, так і змістом самих уявлень. Поведінкова складова Я-концепції характеризується тим, що її об'єктом виступає сам суб'єкт

настанови; емоційно-оцінювальні ставлення до образу «Я» є відносно стійкими та значною мірою зумовлюють поведінкові прояви людини [19].

Загалом розглянуті теоретичні підходи не суперечать один одному, а радше взаємодоповнюють, висвітлюючи різні аспекти феномену ідентичності, її типологію та особливості розвитку. У цьому контексті дослідження професійної ідентичності, яке є пріоритетним у нашій роботі, постає як міждисциплінарна сфера, що інтегрує напрацювання різних психологічних напрямів.

1.2. Основні чинники формування професійної ідентичності практичних психологів

Проблематика підготовки практичних психологів посідає важливе місце в сучасній системі освіти, що зумовлено зростанням кількості складних і кризових ситуацій у суспільстві, які потребують фахового психологічного супроводу. Паралельно з цим розширюються сфери застосування психологічної допомоги, що висуває підвищені вимоги до професійної готовності майбутніх фахівців.

Перехід до новітньої освітньої парадигми супроводжується виникненням у студентської молоді низки труднощів, пов'язаних із процесами самопізнання, усвідомлення власної особистості, формування уявлень про майбутню професійну діяльність. Такі труднощі ускладнюють становлення та розвиток професійної ідентичності, особливо в умовах швидких соціальних і освітніх змін, до яких молодь не завжди встигає адаптуватися. Актуальною залишається й проблема формування професійної складової Я-концепції, що передбачає постійну внутрішню роботу особистості зі створення цілісного образу професійної діяльності як ключової умови досягнення професійної ідентичності.

Зазначені ускладнення значною мірою зумовлені специфікою професійної підготовки майбутніх психологів, яка має бути спрямована не лише на оволодіння теоретичними знаннями, а й на глибоке усвідомлення змісту й сутності професійної діяльності. Важливу роль у цьому відіграють процеси самоорганізації, що забезпечують раціональне структурування навчального часу, поєднання аудиторної та самостійної роботи [3].

Сучасна система вищої освіти орієнтована на підготовку творчої, самостійної, професійно мобільної особистості, здатної до ефективної діяльності, узгодженої з її індивідуальними смисловими та ціннісними структурами. У цьому контексті створення умов для розвитку професійної ідентичності студентів-психологів розглядається як важливий чинник підвищення ефективності майбутньої професійної діяльності та одне з пріоритетних завдань модернізованої освітньої системи поряд із трансляцією знань і формуванням професійно зрілої особистості фахівця.

Аналіз наукової літератури засвідчує широку теоретико-емпіричну представленість проблеми підготовки практичного психолога в єдності професійного та особистісного вимірів. Значна увага дослідників приділяється вивченню професійної свідомості й самосвідомості майбутніх психологів, а також ціннісно-смислових, мотиваційних, емоційно-поведінкових аспектів їх професійного становлення.

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний із вивченням розвитку позитивної Я-концепції, процесів самоактуалізації, рефлексивних і мисленнєвих умінь, комунікативної компетентності, творчої активності, морально-етичної відповідальності та гуманістичної спрямованості майбутніх практичних психологів як визначальних чинників їх професійної ефективності. Водночас значна кількість робіт присвячена аналізу професійно важливих якостей фахівців психологічної сфери.

У наукових джерелах також активно обговорюються зміст і структура професійної підготовки психологів у закладах вищої освіти, роль викладача у формуванні професійної компетентності студентів, а також значення

активних та інтерактивних методів навчання як засобів розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів.

Водночас актуальною та недостатньо розробленою залишається проблема розвитку професійної ідентичності як самостійного, багатовимірного й багаторівневого психологічного феномену. Потребує подальшого узагальнення система чинників, що сприяють формуванню її структурних компонентів, а також аналіз їх динаміки у студентів-психологів упродовж навчання у закладах вищої освіти. Недостатньо вивченим є й взаємозв'язок між процесами становлення професійної ідентичності та особистісного зростання майбутніх фахівців-психологів у ході їх професійного розвитку [14].

Спробу дослідити формування професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів у контексті особистісних змін здійснено у роботі О. Міненко. Як результат процесу особистісного змінювання дослідниця виокремлює такі складові професійної ідентичності практичних психологів, як адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінантність та ескапізм.

На думку Н. Чепелевої, професійна ідентифікація є невід'ємним компонентом професійної самосвідомості особистості та передбачає прийняття провідних професійних ролей, норм і цінностей, а також наявність мотиваційних структур, що спонукають до результативної професійної діяльності. Несформованість професійної ідентифікації, навіть за умови високого рівня теоретичної підготовки та достатньо розвинених практичних умінь, не забезпечує відчуття впевненості фахівця у процесі виконання професійних функцій і може актуалізувати механізми психологічного захисту. У зв'язку з цим підкреслюється тісний взаємозв'язок розвитку професійної ідентифікації з процесами особистісного зростання студентів-психологів [21].

Загалом проблема формування особистості майбутнього фахівця в умовах сучасних трансформацій освітнього простору набуває особливої гостроти та потребує подальшого наукового осмислення. Це передбачає

створення умов для формування життєвої перспективи студентів, активізації їх творчого потенціалу, оволодіння сучасними методами самостійного наукового пошуку, розвитку професійного світогляду та здатності ефективно розв'язувати різноманітні життєві й професійні завдання.

Посилення значущості особистісного компонента у процесі професійного становлення у закладах вищої освіти зумовлює необхідність вивчення механізмів і умов підготовки майбутніх спеціалістів, особливо у професіях, діяльність яких передбачає безпосереднє залучення у внутрішній світ іншої людини. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу орієнтує професійну підготовку на реалізацію особистісно орієнтованого підходу та актуалізує потребу спрямування освітнього процесу на розвиток особистості професіонала, здатного до самопізнання, самореалізації, саморозвитку та усвідомленої самоідентифікації з обраною професією.

Розглядаючи феномен професійної самоідентифікації, В. Панок і Л. Уманець трактують його як такий рівень оволодіння знаннями, навичками та вміннями, за якого відбувається самодіагностика й самопізнання особистості, співвіднесення власних можливостей із професійними вимогами, а також створюються умови для вибору індивідуально адекватних інструментів роботи з клієнтами [21].

Вагомою професійно значущою характеристикою психолога-практика, на думку О. Бондаренка, є сформованість як особистісної, так і професійної ідентичності. Дослідник підкреслює, що наявні суперечності між особистісною та професійною самосвідомістю зумовлюють порушення цілісності особистісної і професійної ідентичності фахівця. Водночас досягнення адекватної професійної ідентичності сприяє зниженню рівня тривожності, невпевненості та авторитарності, підвищує особистісний потенціал психолога, а також скорочує дистанцію між «Я-функціональним» і «Я-екзистенційним» [2].

На значущості формування професійної ідентичності у процесі профе-

сійно-особистісного становлення психолога наголошує й К. Абульханова-Славська, розглядаючи цей процес як один із ключових етапів професійного розвитку поряд з етапами оптації, професійної підготовки, професійної адаптації, досягнення професіоналізму та формування індивідуального стилю діяльності.

Механізм ідентифікації образу «Я» з образом професіонала як результат особистісного прийняття професії досліджувала Ж. Вірна. На думку дослідниці, усвідомлення ідеального образу фахівця є необхідною передумовою повноцінного усвідомлення власного реального професійного «Я». Авторка виокремила форми професійної ідентифікації – контрастно-позитивну, перспективно-позитивну, перспективно-негативну та контрастно-негативну, – кожна з яких супроводжується специфічним комплексом особистісних характеристик, що інтегрують психофізіологічні й психологічні ресурси професійної самореалізації на різних етапах професійного становлення [5].

На наш погляд, впорядкованість образу ідеального професіонала можлива також за умови засвоєння професійних норм і стереотипів, а також активного залучення до професійної діяльності практикуючих фахівців психологічного профілю.

Подібні висновки представлено і в інших дослідженнях, де зазначається, що формування образу «Я» у процесі навчання відбувається значно інтенсивніше в умовах відтворення навчальних ситуацій, максимально наближених до реальної професійної діяльності.

У межах дискусії щодо сутності професійної ідентичності практичного психолога Є. Чорний пропонує розрізняти «істинну» та «штучну» професійну ідентичність. Істинна ідентичність, за автором, є наслідком успішного процесу самоактуалізації та характеризується автентичним залученням особистості до професійної самореалізації, при якому домінує установка на допомогу іншим над природною орієнтацією на самодопомогу. Натомість «штучна» професійна ідентичність формується під впливом зовнішніх, хибних мотивів – престижу,

моди, конформності – та може призвести до поверхової, «оманливої» адаптації до професії, що зумовлює стагнацію особистості й гальмує її розвиток [16].

А. Маркова розглядає професійну освіту як систему цілеспрямованих педагогічних впливів з боку суспільства, спрямованих на формування в особистості комплексу знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, необхідних для здійснення конкретної професійної діяльності. Водночас професійна освіта трактується не лише як процес, а й як результат опанування професією та відповідною кваліфікацією, що включає засвоєння наукових знань, практичних умінь і навичок, а також розвиток особистісних характеристик [16].

Серед чинників становлення професійної ідентичності дослідники також виокремлюють рівень професійної обізнаності, проблеми формування якої перебували у фокусі уваги провідних вітчизняних науковців. Зокрема, В. Панок пропонує трирівневу модель засвоєння професійних психологічних знань. Перший, загальнонауковий рівень, ґрунтується на опануванні теорій, гіпотез і емпіричних фактів, отриманих у результаті наукових досліджень. Другий рівень представлений практичною психологією, тоді як третій – індивідуально-типологічний – охоплює оволодіння конкретними методиками, техніками та професійним досвідом з урахуванням індивідуальних особливостей особистості, що навчається.

Підготовка практичних психологів є складним і багатовимірним процесом, який реалізується у ході діяльності як системи взаємодії суб'єкта з соціальним і освітнім середовищем. До цієї системи належать викладачі, студенти, форми організації навчання, а також засоби й способи здобуття знань, що функціонують у межах цілеспрямованої освітньої діяльності. Визначальною формою реалізації цієї діяльності є навчання, у процесі якого має відбуватися інтеграція навчального досвіду з індивідуальним життям студента, а результативність освітнього процесу – поєднуватися з його особистісним зростанням.

Таким чином, особистісне зростання відіграє ключову роль у розвитку майбутнього професіонала, виступаючи необхідною передумовою його

професійного становлення. Саме на основі психологічної та особистісної зрілості фахівця формується професійна ідентичність як важлива складова цілісної структури його особистості.

На значущості формування й розвитку професійної ідентичності саме в процесі навчання наголошує Т. Стефаненко. Дослідниця висловлює припущення, що становлення професійної ідентичності відбувається завдяки активній творчо-пізнавальній діяльності особистості та її психологічній підготовці до майбутньої професійної діяльності. Цей процес опосередковується розвитком саморефлексії, засвоєнням професійних зразків діяльності, а також чітким усвідомленням власного місця у професійній сфері [28].

У період професійної підготовки студентів спостерігається посилення так званого «професійного» компонента спілкування, що пов'язано з переходом від нестійкої, локалізованої ідентичності до більш усвідомленої, стабільної та орієнтованої на самореалізацію в межах широкої професійної спільноти. Цей перехід супроводжується зростанням рівня усвідомлення власних професійних якостей, можливостей і перспектив.

Водночас залишається актуальною проблема трансформації студента з пасивного суб'єкта навчання в активного суб'єкта творчої самоосвіти та самовдосконалення. Така трансформація стає можливою за умови досягнення професійної ідентичності та формування цілісного образу «Я». Саме здатність до самонавчання і саморозвитку значною мірою забезпечує готовність молодого фахівця до адаптації в умовах стрімких соціальних, економічних, політичних і життєвих змін.

Загалом переорієнтація освітнього процесу на особистість студента, розвиток його індивідуальності та відмова від домінування механічної передачі знань і вмінь з метою забезпечення оптимального професійно-особистісного становлення фахівця є можливою в межах особистісно орієнтованого навчання. Останнє розглядається нами також як одна з провідних умов розвитку професійної ідентичності. Теоретичний аналіз цього підходу представлений у працях низки вітчизняних і зарубіжних науковців.

У трактуванні дослідників особистісно орієнтоване навчання постає як органічне поєднання процесів навчання та учіння – індивідуально значущої діяльності суб'єкта, у межах якої актуалізується його життєвий досвід. Сутність такого підходу полягає в різноманітності змісту й форм навчального процесу та створенні умов, що сприяють максимальному розкриттю потенціалу особистості, розвитку її здібностей та інтересів, забезпеченню можливостей для самореалізації, саморозвитку й самовдосконалення [30].

Аналіз наукових джерел дозволив виокремити низку чинників, які тією чи іншою мірою впливають на формування професійної ідентичності майбутніх психологів. Зокрема, її розвиток залежить від емоційно позитивного сприйняття себе як майбутнього фахівця, тобто як суб'єкта професійної діяльності, а також від позитивного ставлення до інформації про обрану професію, що визначає формування її образу та змісту. Важливим чинником є також успішне засвоєння прав і обов'язків, норм і цінностей професійної діяльності.

Певну роль у становленні професійної ідентичності відіграють ідеальні уявлення про обрану професію, усвідомлення власної приналежності до неї, професійні очікування особистості та оцінка соціальних перспектив, які відкриває дана сфера діяльності. На етапі навчання особливо важливим є визнання студента як майбутнього професіонала або, принаймні, акцентування уваги на тих його особистісних і професійних якостях, що забезпечують ефективне виконання професійних завдань. Це, своєю чергою, сприяє зростанню мотиваційної готовності до особистісного розвитку, формування образу «Я», налагодження контактів із представниками професійної спільноти та самореалізації в обраній спеціальності.

До наступних вагомих чинників становлення професійної ідентичності доцільно віднести рівень оволодіння фаховою термінологією, засвоєння професійних цінностей і норм, використання спеціалізованого професійного лексикону, наявність уявлень про професійні міфи, традиції,

символи та професійних попередників, а також сформованість професійно важливих якостей майбутнього фахівця. Подібні підходи представлені в низці наукових праць відповідного спрямування [30].

Оскільки самореалізація особистості в будь-якій сфері життєдіяльності неможлива без усвідомлення себе, власних здібностей, можливостей, потреб, рольової та статусної належності, а також індивідуальних психологічних характеристик, тобто без сформованого образу «Я», можна припустити його суттєвий вплив на формування ідентифікаційних структур особистості. За умов цілеспрямованого організуючого впливу професійного простору закладу вищої освіти цей вплив поширюється і на розвиток професійної ідентичності.

Серед чинників, що стимулюють становлення професійної ідентичності, особливе місце посідає процес ототожнення особистості з відповідною професійною групою та прагнення до інтеграції в професійну спільноту. Остання може розглядатися як функціонально організована структура, що є джерелом професійної взаємодії представників однієї сфери діяльності й водночас носієм специфічних цінностей, норм, моделей поведінки та стилів професійного спілкування.

Для майбутніх психологів важливими формами включення у професійну спільноту є засвоєння зовнішніх атрибутів професії (зокрема символіки, стилю одягу, професійного інструментарію), опанування професійного мовлення та психологічної термінології, набуття професійних знань, умінь і навичок, ознайомлення з професійними традиціями, етичними нормами, специфікою професійної поведінки, а також розвиток професійно значущих особистісних якостей.

Вагомим чинником формування професійної ідентичності виступає професійне спілкування та взаємодія студентів із представниками професійної спільноти, у процесі якої відбувається запозичення елементів професійного мислення, досвіду й ціннісних орієнтацій. Ефективність цього процесу значною мірою зумовлюється активною позицією особистості та рівнем її включеності в систему професійно-діяльнісних зв'язків і відносин.

Саме така взаємодія сприяє формуванню здатності до самостійного цілепокладання та саморегуляції професійної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі, які допомагають студентам усвідомити власну належність до обраної професії та відповідної професійної спільноти [31].

Таким чином, у центрі професійного становлення майбутнього психолога перебуває проблема формування його професійної ідентичності, яку доцільно розглядати як складне, структуроване й багатоаспектне утворення. Вона є результатом процесів особистісного та професійного самовизначення і виявляється в усвідомленні себе представником певної професії, прийнятті її провідних ролей, цінностей і норм. Розвиток професійної ідентичності та її структурних компонентів, які є визначальними для успішного професійного зростання, забезпечується сукупністю чинників, провідне місце серед яких посідає сформований образ «Я». У зв'язку з цим здатність до трансформації власної ідентичності може й повинна цілеспрямовано формуватися вже на етапі навчання у закладі вищої освіти.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз наукових підходів до проблематики ідентичності засвідчує, що даний феномен є складним, багатовимірним і динамічним психологічним утворенням, яке формується впродовж усього життєвого шляху особистості. Ідентичність виступає важливою умовою цілісності, самототожності та безперервності «Я», забезпечуючи узгодженість внутрішнього світу людини з вимогами соціального середовища та професійної діяльності.

У сучасній психологічній науці відсутнє єдине універсальне визначення ідентичності, що зумовлено різноманіттям методологічних підходів і теоретичних позицій. Водночас більшість дослідників сходяться на тому, що ідентичність поєднує особистісний і соціальний виміри, охоплює когнітивні,

емоційно-оцінювальні та поведінкові компоненти й виконує інтегративну функцію в структурі самосвідомості особистості.

Аналіз теоретичних концепцій засвідчив, що ідентичність тісно пов'язана з такими психологічними категоріями, як самосвідомість, Я-концепція та образ «Я», проте не зводиться до них. Вона постає як результат активного самовизначення, рефлексії, прийняття життєвих і професійних рішень та інтеграції особистісного досвіду з соціальними очікуваннями й нормами.

Особливого значення у межах дослідження набуває професійна ідентичність, яка розглядається як специфічний різновид ідентичності, що формується у процесі професійного становлення особистості. Професійна ідентичність виявляється в усвідомленні себе представником певної професії, прийнятті її цінностей, норм, ролей і відповідальності, а також у здатності до ефективної самореалізації в обраній сфері діяльності. Для психолога, зокрема організаційного, сформована професійна ідентичність є важливою умовою психологічної зрілості, професійної ефективності та етичної відповідальності.

Узагальнення наукових підходів дозволило встановити, що розвиток професійної ідентичності майбутніх психологів зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників, серед яких провідне місце посідають особистісне зростання, сформованість образу «Я», професійна самосвідомість, позитивне ставлення до обраної професії, професійна обізнаність, засвоєння цінностей і норм професійної діяльності, а також включеність у професійну спільноту.

Важливу роль у становленні професійної ідентичності відіграє професійна освіта, яка має бути спрямована не лише на передачу знань і формування практичних умінь, а й на розвиток рефлексії, самоорганізації, здатності до самонавчання та саморозвитку. Особистісно орієнтований підхід до навчання створює сприятливі умови для інтеграції навчального досвіду з особистісним розвитком студента, формування цілісного професійного образу «Я» та усвідомленої самоідентифікації з професією.

Отже, професійна ідентичність постає як структурно складне, багаторівневе утворення, що формується у процесі особистісного та професійного самовизначення і є необхідною передумовою успішного професійного зростання майбутнього організаційного психолога. Усвідомлення закономірностей і чинників її розвитку створює надійне теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження даного феномену.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, прискорених темпів змін у суспільному житті та високого рівня невизначеності професійний контекст вимагає від фахівців психологічної галузі не лише високої професійної компетентності, а й здатності до гнучкого реагування на складні ситуації. Організаційний психолог як спеціаліст, що працює на перетині індивідуальної та колективної психології в умовах професійних спільнот, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності організаційної діяльності, адаптації персоналу та підтримці психосоціального благополуччя різних категорій працівників.

У таких умовах професійна ідентичність майбутнього організаційного психолога постає не тільки як важлива складова психологічної готовності до професійної діяльності, а й як визначальний чинник професійної мотивації, ефективності виконання професійних функцій, внутрішньої стабільності та здатності до саморегуляції в межах професійної ролі. Професійна ідентичність охоплює переживання належності до професії, усвідомлення власних професійних цілей і цінностей, інтеграцію професійних вимог у структуру особистісних смислів, а також узгодження професійних ролей з життєвими планами та життєвою стратегічною орієнтацією.

Незважаючи на значну теоретичну розробленість феномену ідентичності загалом, проблема емпіричного вивчення професійної ідентичності саме майбутніх організаційних психологів залишається недостатньо дослідженою. Сучасні наукові джерела здебільшого зосереджують увагу на загальних аспектах ідентичності, професійній самосвідомості, або ж на професійній підготовці психологів у ширшому значенні, але не розкривають специфіку формування ідентичнісних структур в умовах професійної освіти, яка готує фахівців для організаційної практики.

Важливо зазначити, що процес становлення професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів має свої особливості – він відбувається в умовах інтенсивного освітнього середовища, поєднує навчальну діяльність із самопізнанням, оцінюванням власних професійних перспектив, пережи-

ванням професійних ролей та формуванням професійних компетентностей. Саме тому емпіричне дослідження цих процесів у контексті професійної підготовки є нагальним і має важливі теоретичні, методологічні та практичні наслідки.

Суб'єктом професійної ідентичності є особистість, що здійснює самовизначення в межах професійного середовища; її дослідження на актуальному емпіричному рівні сприятиме розумінню механізмів професійного становлення, інтеграції особистісних і професійних вимірів у структурі Я-концепції та розробці ефективних педагогічних стратегій у підготовці організаційних психологів.

Було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення процесів формування професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів. Дослідження здійснювалося серед студентів спеціальності «Психологія. Організаційна психологія» 3–4 курсів на базі Білоцерківського національного аграрного університету.

Процедура збору даних передбачала інформовану згоду учасників, анонімність відповідей та добровільну участь. Опитування проводилося в аудиторних умовах та в форматі електронних анкет за погодженням із адміністрацією факультету; усі етапи дослідження відповідали етичним вимогам проведення психологічних досліджень. Отримані дані підлягали первинній обробці, кодуванню та подальшому аналізу за допомогою описової статистики та відповідних інферентних методів.

Емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів було організоване та проведене у три послідовні етапи, кожен з яких мав власну логіку, змістове наповнення та дослідницькі завдання.

Перший етап – підготовчо-діагностичний.. На цьому етапі здійснювалося визначення вибірки дослідження, уточнення мети, завдань і гіпотез емпіричного дослідження, а також добір психодіагностичного інструментарію, адекватного поставленій проблемі. Основну увагу було зосереджено

на первинному вивченні особливостей самосвідомості та образу «Я» студентів-психологів як базової основи формування професійної ідентичності. У межах цього етапу застосовувалася методика «Хто Я?» (М. Куна і Т. Макпартленда), яка дозволяє дослідити змістові характеристики Я-концепції, структуру самоописів, співвідношення особистісних, соціальних і професійних компонентів у самосприйнятті респондентів. Отримані дані дали змогу виявити домінуючі аспекти самовизначення, рівень усвідомленості власної професійної ролі та місце професійної ідентичності у загальній структурі образу «Я».

Другий етап – основний (аналітико-діагностичний).. На даному етапі було проведено поглиблене дослідження ціннісно-сміслових аспектів особистості, які є важливими детермінантами професійного самовизначення та становлення професійної ідентичності. З цією метою застосовувався тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, спрямований на виявлення рівня осмисленості життя, наявності життєвих цілей, локусу контролю, задоволеності процесом і результатами життєдіяльності. Використання даної методики дало змогу проаналізувати, якою мірою студенти усвідомлюють власні життєві та професійні перспективи, наскільки професійна діяльність інтегрована в систему їхніх життєвих смислів, а також визначити психологічні ресурси та ризики у процесі формування професійної ідентичності.

Третій етап – узагальнювально-інтерпретаційний. На заключному етапі здійснювалася систематизація, кількісна та якісна обробка отриманих емпіричних даних, їх інтерпретація та узагальнення відповідно до поставлених завдань дослідження. Було проведено порівняльний аналіз результатів, отриманих за різними методиками, встановлено взаємозв'язки між показниками самосвідомості, змістовими характеристиками образу «Я» та рівнем осмисленості життя. На основі отриманих результатів сформульовано висновки щодо особливостей розвитку професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів та визначено перспективи

подальших досліджень у даному напрямі.

Таким чином, поетапна організація емпіричного дослідження та використання комплексу взаємодоповнювальних психодіагностичних методик забезпечили цілісне вивчення професійної ідентичності студентів-психологів у єдності особистісних, смисложиттєвих і професійних компонентів.

Проаналізуємо методики дослідження.

1. Методика «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда [14] широко застосовується у психодіагностичній практиці як варіант нестандартизованого самозвіту. Дана методика спрямована на дослідження змістових характеристик Я-концепції, способів самовизначення особистості та структури її самоописів.

Методика ґрунтується на вільному самозвіті респондента і передбачає мінімальне втручання дослідника у процес формування відповідей. Досліджуваним пропонувалося відповісти на запитання «Хто Я?», надавши 20 різноманітних відповідей, які, на їхню думку, найповніше відображають уявлення про себе. Респондентам наголошувалося на важливості щирості відповідей, можливості їх довільного розташування без необхідності дотримання логічної послідовності чи оцінки значущості кожного висловлювання. Такий підхід створює умови для спонтанного самовираження та дозволяє виявити найбільш актуальні для особистості аспекти самосприйняття.

Час виконання методики становив 15 хвилин. Відповіді респондентів фіксувалися на спеціальних бланках, що містили 20 пронумерованих лінійок (додаток А), кожна з яких передбачала запис одного самовизначального твердження. Отримані дані підлягали подальшій обробці за допомогою контент-аналізу, що дозволило систематизувати самоописи за змістовими категоріями.

Результати опрацьовувалися у кількісному вимірі: кожне поняття або висловлювання, що за своїм змістом відповідало певному діагностованому компоненту Я-структури, оцінювалося в 1 бал. Це забезпечило можливість подальшого порівняльного аналізу отриманих показників та виявлення

домінуючих компонентів самосвідомості у студентів-психологів.

Особлива увага в дослідженні приділялася аналізу об'єктивних та емоційних компонентів Я-структури, а також їх співвідношенню. Під об'єктивною складовою розумілися статусні, соціальні та рольові самохарактеристики (наприклад, «студент», «майбутній психолог», «член певної групи»), які відображають усвідомлення особистістю свого соціального та професійного положення. Емоційна складова включала самоописи, пов'язані з емоційним ставленням до себе, власних якостей, можливостей і переживань (оцінні судження, емоційно забарвлені характеристики, ставлення до власного Я).

Крім того, за допомогою методики «Хто Я?» здійснювалося виявлення особистісно-професійних Я-конструктів, які відображають ступінь усвідомлення респондентами власної totoжності з професією психолога та належності до професійної спільноти. Наявність і частота таких конструктів розглядалися як індикатори загального рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.

Важливим аспектом аналізу стало також дослідження професійних планів і уявлень про майбутню діяльність, оскільки саме на основі сформованого образу своєї професійної ролі особистість вибудовує стратегії професійного розвитку. Знання про професійні наміри та самовизначення дозволяє зробити висновки щодо того, наскільки чітко в особистості сформований «образ професії» та «образ Я в професії», а також оцінити рівень інтеграції професійних смислів у загальну структуру самосвідомості.

2. «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва [21] належить до валідних і надійних психодіагностичних інструментів для дослідження смислової сфери особистості. Застосування даної методики дало змогу оцінити рівень осмисленості життя студентів-психологів, що в межах нашого дослідження розглядалося як складова поведінкового компоненту професійної ідентичності, оскільки відображає реальну життєву активність, відповідальність за власний вибір і здатність до самореалізації.

Методика побудована за принципом семантичного диференціалу та містить 20 біполярних тверджень, які об'єднані у п'ять змістових субшкал, що відображають різні аспекти смисложиттєвих орієнтацій особистості. Кожна з цих субшкал дозволяє комплексно оцінити, яким чином індивід усвідомлює власне життя, майбутнє, минуле та ступінь особистісної відповідальності за життєві події.

Перша субшкала – «Цілі в житті» – відображає наявність або відсутність у досліджуваного життєвих цілей і перспектив, які надають його життю спрямованості, часової організованості та смислової наповненості. Високі показники за цією шкалою свідчать про сформовану цілепокладальну діяльність, орієнтацію на майбутнє та усвідомлення особистісних перспектив. Водночас слід зазначити, що високі бали можуть характеризувати не лише реалістичну цілеспрямованість, але й схильність до прожектерства, якщо поставлені цілі не підкріплюються реальними діями та особистою відповідальністю за їх реалізацію. Низькі бали за цією шкалою, навіть за умови загального високого рівня осмисленості життя, характерні для осіб, які зосереджені переважно на теперішньому або минулому та не мають чітко окреслених життєвих планів.

Друга субшкала – «Процес життя» – відображає емоційно-ціннісне ставлення особистості до власного життя як до процесу. Вона показує, чи сприймає досліджуваний повсякденне життя як цікаве, насичене, емоційно значуще та наповнене смыслом. Високі показники за цією шкалою свідчать про здатність отримувати задоволення від самого процесу життя, відчувати його повноту «тут і тепер». Водночас поєднання високих балів за цією шкалою з низькими показниками за іншими може вказувати на гедоністичну орієнтацію, зосереджену виключно на сьогоденні. Низькі бали, своєю чергою, є показником незадоволеності поточним життям, хоча при цьому смисл може переноситися у сферу спогадів про минуле або очікувань майбутнього.

Третя субшкала – «Результативність життя або задоволеність

самореалізацією» – відображає суб'єктивну оцінку досліджуваним уже прожитої частини життя, рівень задоволеності досягнутими результатами та відчуття життєвої продуктивності. Високі показники за цією шкалою свідчать про переживання власного життя як осмисленого, наповненого досягненнями та реалізованими можливостями. Водночас високі бали за цією шкалою у поєднанні з низькими за іншими можуть характеризувати людину, орієнтовану переважно на минуле, для якої основні життєві смисли вже реалізовані. Низькі показники відображають незадоволеність прожитим життєвим етапом і відчуття нереалізованості.

Четверта субшкала – «Локус контролю – Я» – характеризує уявлення особистості про себе як про активного суб'єкта життєдіяльності. Високі бали за цією шкалою свідчать про сформоване відчуття внутрішнього контролю, переконаність у власній спроможності приймати самостійні рішення та будувати життя відповідно до особистих цілей і смислів. Низькі показники, навпаки, відображають зневіру у власних можливостях, сумніви у здатності впливати на події власного життя та відповідати за них.

П'ята субшкала – «Локус контролю – життя або керованість життям» – відображає загальне уявлення людини про керованість життєвих процесів. Високі показники свідчать про переконаність у тому, що життя піддається свідомому контролю, а прийняті рішення можуть бути реалізовані через активну поведінку. Низькі бали вказують на фаталістичні установки, переконання у визначальній ролі зовнішніх обставин та ілюзорності свободи вибору.

Окрім окремих субшкал, методика дозволяє отримати загальний показник осмисленості життя, який відображає інтегральну здатність особистості наповнювати смислом різні сфери життєдіяльності, узгоджувати життєві події з власними цінностями та загальною життєвою концепцією. Цей показник відображає найбільш узагальнене переживання осмисленості існування.

Процедура проведення методики передбачала вибір респондентами

однієї відповіді з семи можливих градацій, що відображають ступінь згоди з кожним твердженням. Обрану відповідь студенти підкреслювали у відповідному бланку (додаток Б), після чого результати підлягали кількісному та якісному аналізу.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів

Аналіз результатів, отриманих за методикою «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда, дозволив виявити особливості структури Я-концепції студентів-психологів 3–4 курсів та оцінити рівень сформованості їх професійної ідентичності. У процесі контент-аналізу всі самоописові висловлювання респондентів було згруповано за основними змістовими категоріями, що відображають різні компоненти Я-структури.

Отримані результати свідчать про те, що домінуючими у структурі Я-образу студентів є об'єктивні (рольові та статусні) характеристики, які становлять 38 % від загальної кількості висловлювань. До цієї групи найчастіше входили такі самоописові категорії, як «студент», «майбутній психолог», «організатор», «член колективу», «працівник». Це вказує на значну орієнтацію респондентів на соціально зумовлені ролі та зовнішні характеристики, що є закономірним для етапу професійного навчання (таблиця 2.1).

Емоційно-оцінювальні самоописи склали 27 % відповідей. У цій категорії студенти використовували як позитивні, так і амбівалентні характеристики: «відповідальний», «цілеспрямований», «інколи невпевнений», «чуйний», «емоційний», «стриманий». Переважання позитивно забарвлених оцінок свідчить про загалом сприятливе емоційне ставлення до власного «Я», однак наявність сумнівів і суперечливих характеристик може вказувати на процес активного самопошуку.

Розподіл змістових компонентів Я-структури студентів-психологів за методикою «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда (у %)

Змістові категорії самоописів	Відсоток відповідей (%)
Об'єктивні (рольові, статусні) характеристики	38,0%
Емоційно-оцінювальні характеристики	27,0%
Особистісні риси та індивідуальні якості	19,0%
Особистісно-професійні Я-конструкти	12,0%
Екзистенційно-ціннісні та майбутньо-орієнтовані характеристики	4,0%

Важливе місце у структурі самоописів посіли особистісні характеристики, які становили 19 % відповідей. До них належали твердження, що відображають індивідуальні риси характеру та стилю поведінки, зокрема «відкритий», «аналітичний», «комунікабельний», «стресостійкий», «рефлексивний». Ця група показників свідчить про розвиток саморефлексії та здатність студентів до усвідомлення власних психологічних якостей.

Особливий інтерес для дослідження становили особистісно-професійні Я-конструкти, які безпосередньо відображають рівень сформованості професійної ідентичності. Аналіз показав, що такі конструкти становили 12 % від загальної кількості відповідей. Студенти використовували формулювання на кшталт «майбутній організаційний психолог», «психолог-консультант», «фахівець з роботи з персоналом», «професіонал, що допомагає людям».

Наявність цих відповідей свідчить про те, що значна частина респондентів уже ідентифікує себе з майбутньою професією, однак професійна складова ще не є домінуючою в загальній структурі Я-образу. Це дозволяє зробити висновок про середній рівень сформованості професійної ідентичності, що є характерним для студентів старших курсів, які перебувають на етапі інтеграції професійних знань із власним життєвим досвідом.

Найменш представленою категорією виявилися екзистенційно-ціннісні та майбутньо-орієнтовані самоописи, які становили 4 % відповідей. До них належали висловлювання типу «людина, яка шукає сенс», «той, хто

прагне самореалізації», «особистість, що будує своє майбутнє». Невисока частота таких відповідей може свідчити про те, що у більшості студентів процес осмислення глобальних життєвих смислів ще не набув системного характеру та перебуває у стадії формування.

Загалом результати методики «Хто Я?» засвідчили, що Я-концепція майбутніх організаційних психологів має переважно соціально-рольову та особистісно-оцінювальну спрямованість, тоді як професійна ідентичність перебуває на етапі активного становлення. Отримані дані підтверджують, що процес професійного самовизначення студентів є динамічним і потребує цілеспрямованого педагогічного та психологічного супроводу в межах освітнього процесу.

Аналіз результатів, отриманих за «Тестом смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, дозволив оцінити рівень осмисленості життя студентів-психологів як важливу складову поведінкового компоненту професійної ідентичності. Осмисленість життя в межах даного дослідження розглядалася як показник активної життєвої позиції, відповідальності за власний вибір, готовності до професійної та особистісної самореалізації.

У цілому результати засвідчили, що 58 % студентів мають середній рівень осмисленості життя, 27 % – високий рівень, тоді як 15 % респондентів продемонстрували низький рівень осмисленості. Отримані дані свідчать про те, що для більшості майбутніх організаційних психологів характерне часткове усвідомлення життєвих смислів і цілей, однак цей процес ще не набув завершеного та стабільного характеру (таблиця 2.2).

Результати за субшкалою «Цілі в житті» показали, що 45 % студентів мають середній рівень сформованості життєвих цілей, 34 % – високий рівень, а 21 % – низький рівень. Студенти з високими показниками демонстрували чітке бачення власного майбутнього, наявність професійних і життєвих планів, орієнтацію на самореалізацію в обраній сфері діяльності. У відповідях таких респондентів простежувалася спрямованість на професійний розвиток, кар'єрне зростання та особистісне вдосконалення.

Водночас майже чверть опитаних із низькими показниками характеризувалися відсутністю чітко визначених життєвих орієнтирів, невизначеністю професійних перспектив та труднощами у довгостроковому плануванні, що може ускладнювати процес формування професійної ідентичності.

Таблиця 2.2

Розподіл рівнів смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів за тестом
Д. Леонтьєва (у %)

Субшкала	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
Цілі в житті	21,0%	45,0%	34,0%
Процес життя	19,0%	42,0%	39,0%
Результативність життя	22,0%	47,0%	31,0%
Локус контролю – Я	20,0%	44,0%	36,0%
Локус контролю – життя	21,0%	46,0%	33,0%

За шкалою «Процес життя» було встановлено, що 39 % студентів мають високі показники, 42 % – середні, а 19 % – низькі. Переважання середніх і високих значень свідчить про те, що більшість респондентів сприймають власне життя як емоційно насичене та змістовне, здатні отримувати задоволення від повсякденної діяльності та навчального процесу. Для цієї групи характерне відчуття включеності у життя «тут і тепер». Разом із тим наявність низьких показників у частини студентів вказує на переживання емоційної незадоволеності, рутинності та монотонності життя, що може негативно позначатися на мотивації до професійного розвитку.

Результати за даною субшкалою показали, що 31 % студентів продемонстрували високий рівень задоволеності самореалізацією, 47 % – середній, а 22 % – низький. Студенти з високими показниками оцінювали пройдений етап життя як продуктивний і змістовний, відзначали наявність досягнень у навчанні та особистісному розвитку. Водночас значна частка середніх значень свідчить про амбівалентність оцінки власних життєвих результатів, характерну для періоду професійного становлення. Низькі показники відображають відчуття нереалізованості та незадоволеності

досягнутими результатами, що може супроводжуватися сумнівами у правильності професійного вибору.

За субшкалою «Локус контролю – Я» 36 % студентів продемонстрували високий рівень, 44 % – середній, а 20 % – низький. Отримані результати свідчать, що більшість респондентів загалом усвідомлюють себе як активних суб'єктів життєдіяльності, здатних приймати рішення та впливати на власне життя. Високі показники пов'язані з почуттям внутрішньої відповідальності та автономності. Водночас п'ята частина студентів із низькими показниками характеризується зниженим відчуттям особистої ефективності, невпевненістю у власних можливостях і залежністю від зовнішніх обставин.

Результати за цією шкалою засвідчили, що 33 % студентів мають високі показники керованості життя, 46 % – середні, а 21 % – низькі. Це вказує на те, що більшість майбутніх психологів частково усвідомлюють можливість контролю над життєвими подіями, однак не завжди відчують здатність повною мірою реалізувати власні рішення. Низькі показники відображають фаталістичні установки та переконаність у домінуванні зовнішніх чинників, що може гальмувати активну життєву та професійну позицію.

Отримані результати свідчать, що смисложиттєві орієнтації більшості студентів-психологів перебувають на етапі активного формування. Домінування середніх показників за всіма субшкалами підтверджує перехідний характер даного вікового та професійного етапу, а також необхідність цілеспрямованого розвитку рефлексії, відповідальності та професійної самореалізації як основи становлення професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.

Інтегративний аналіз результатів, отриманих за методиками «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда та «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, дозволив виявити суттєві взаємозв'язки між особливостями Я-концепції студентів-психологів і рівнем осмисленості їхнього життя, що є важливими

показниками сформованості професійної ідентичності.

Методика «Хто Я?» дала змогу проаналізувати змістову структуру самосвідомості, домінуючі способи самовизначення та ступінь представленості особистісно-професійних Я-конструктів. Натомість «Тест смисложиттєвих орієнтацій» дозволив оцінити поведінково-смісловий рівень особистості, пов'язаний із життєвими цілями, активністю, відповідальністю та суб'єктивним відчуттям керованості власним життям. Таким чином, поєднання цих двох методик забезпечило комплексний підхід до вивчення професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.

Результати методики «Хто Я?» засвідчили, що у більшості студентів домінують об'єктивні Я-характеристики, зокрема статусні та рольові самоописи («студент», «майбутній психолог», «фахівець», «член колективу»), тоді як емоційні та рефлексивні компоненти Я-образу представлені меншою мірою. Така структура Я-концепції відображає процес активного професійного самовизначення, однак водночас свідчить про ще не повністю інтегрований внутрішній смисловий простір особистості.

Ці результати корелюють із домінуванням середнього рівня осмисленості життя, зафіксованого за тестом СЖО. Зокрема, студенти, у самоописах яких переважали формальні, соціально задані ролі без достатнього емоційно-ціннісного наповнення, частіше демонстрували середні або низькі показники за субшкалами «Цілі в житті» та «Результативність життя». Це вказує на те, що формальне прийняття професійної ролі ще не завжди супроводжується глибоким особистісним прийняттям професійних смислів.

Водночас у студентів, у яких у методиці «Хто Я?» були чітко представлені особистісно-професійні Я-конструкти (наприклад, «я – майбутній організаційний психолог», «я – консультант», «я – фахівець, який допомагає людям»), спостерігалися вищі показники за субшкалою «Цілі в житті» та загальним показником осмисленості життя. Це свідчить про те, що інтеграція професійної ролі в структуру Я-концепції супроводжується

формуванням більш чіткої життєвої перспективи та усвідомленням власного професійного майбутнього.

Таким чином, професійна ідентичність у таких студентів має не лише декларативний, а й смисловий характер, що проявляється у здатності планувати професійний шлях і брати відповідальність за його реалізацію.

Аналіз емоційної складової Я-структури за методикою «Хто Я?» показав, що студенти, у самоописах яких переважали позитивно забарвлені емоційні характеристики («упевнений у собі», «цілеспрямований», «відповідальний», «задоволений собою»), частіше демонстрували високі показники за субшкалою «Процес життя». Це вказує на тісний зв'язок між позитивним емоційним ставленням до себе та здатністю сприймати життя як цікаве, насичене й осмислене.

Натомість респонденти, у самоописах яких переважали емоційно нейтральні або негативні характеристики, частіше виявляли ознаки незадоволеності поточним життям і знижену залученість у життєвий процес, що відображалось у нижчих показниках за відповідною субшкалою СЖО.

Важливим аспектом інтегративного аналізу стало співвіднесення локусу контролю з особливостями Я-структури. Студенти, які у методиці «Хто Я?» описували себе як активних, ініціативних, відповідальних суб'єктів діяльності, за тестом СЖО частіше демонстрували високі показники за субшкалами «Локус контролю – Я» та «Локус контролю – життя». Це свідчить про узгодженість уявлень про себе з переконанням у можливості впливати на події власного життя.

Водночас у студентів із фрагментарним або суперечливим Я-образом, що поєднував несистемні, інколи взаємовиключні самоописи, спостерігалася тенденція до зниженого відчуття керованості життям і схильність до зовнішнього локусу контролю.

Отже, результати дослідження свідчать про взаємодоповнювальний характер методик «Хто Я?» та «Тесту смисложиттєвих орієнтацій». Перша методика дозволяє глибше розкрити змістові та структурні особливості Я-

концепції, тоді як друга – оцінити поведінково-сміслові аспекти життєдіяльності особистості. Їх поєднання дає змогу цілісно охарактеризувати процес становлення професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.

Загалом можна стверджувати, що вищий рівень інтегрованості Я-образу, наявність особистісно-професійних Я-конструктів і позитивне емоційне ставлення до себе тісно пов'язані з вищою осмисленістю життя, внутрішнім локусом контролю та сформованістю життєвих цілей, що є важливими передумовами успішного професійного становлення.

2.3. Психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності організаційних психологів

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, нестабільності ринку праці, зростання конкуренції та підвищення вимог до професійної компетентності фахівців особливої актуальності набуває проблема розвитку професійної ідентичності організаційних психологів. Професійна діяльність у сфері організаційної психології пов'язана з роботою у складних соціальних системах, де необхідні не лише глибокі теоретичні знання, а й високий рівень особистісної зрілості, відповідальності, рефлексивності та здатності до саморегуляції.

Організаційний психолог виступає не лише як експерт чи консультант, а й як активний учасник організаційних процесів, фасилітатор змін, посередник між інтересами особистості та організації. У зв'язку з цим недостатня сформованість професійної ідентичності може призводити до внутрішніх конфліктів, професійної невпевненості, труднощів у прийнятті професійних ролей, зниження ефективності психологічного впливу та ризику професійного вигорання [26].

Актуальність дослідження психологічних аспектів розвитку професійної ідентичності організаційних психологів зумовлена також тим, що процес

професійного становлення сучасного фахівця відбувається в умовах швидкої зміни організаційних моделей, цифровізації праці, трансформації управлінських підходів і зростання запиту на психологічний супровід персоналу. Це вимагає від майбутнього психолога не лише адаптивності, а й чіткого усвідомлення власної професійної позиції, цінностей і меж професійної відповідальності.

Розвиток професійної ідентичності організаційного психолога має низку специфічних психологічних особливостей, що відрізняють його від процесу становлення фахівців інших психологічних спеціалізацій.

По-перше, професійна ідентичність організаційного психолога формується на перетині особистісної, соціальної та професійно-рольової ідентичностей. Фахівець змушений одночасно усвідомлювати себе як особистість, як представника професійної спільноти та як суб'єкта організаційних взаємин, що часто супроводжується напругою між вимогами організації та гуманістичними цінностями психології.

По-друге, для організаційного психолога характерною є множинність професійних ролей (консультант, тренер, коуч, аналітик, фасилітатор, медіатор), що ускладнює процес інтеграції професійного образу «Я». На ранніх етапах професійного становлення це може спричиняти дифузність професійної ідентичності, невизначеність меж компетентності та труднощі у виборі професійних стратегій.

По-третє, розвиток професійної ідентичності організаційних психологів тісно пов'язаний із рівнем сформованості Я-концепції, професійної самосвідомості та смисловиттєвих орієнтацій. Усвідомлення власних цінностей, мотивів, професійних цілей і життєвих смислів виступає важливою умовою прийняття професії не лише на формальному, а й на особистісному рівні.

По-четверте, специфікою професійної ідентичності організаційного психолога є її динамічний і відкритий характер. У процесі професійного розвитку вона постійно трансформується під впливом змін організаційного середовища, професійного досвіду, взаємодії з клієнтами та колегами. Це потребує високого рівня рефлексивності та готовності до постійного

саморозвитку [»; 6; 12; 18; 31].

Розвиток професійної ідентичності організаційних психологів є багатовекторним процесом, що відбувається у взаємодії особистісних, когнітивних, ціннісно-сміслових та соціально-професійних чинників. Аналіз наукових джерел та узагальнення результатів емпіричних досліджень дозволяє виокремити низку основних напрямів, у межах яких відбувається формування та поглиблення професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів.

1. Особистісно-рефлексивний напрям пов'язаний із розвитком самосвідомості, рефлексії та усвідомлення власного «Я» як суб'єкта професійної діяльності. Формування професійної ідентичності в цьому вимірі відбувається через:

- осмислення власних особистісних якостей, сильних і слабких сторін;
- усвідомлення мотивів вибору професії організаційного психолога;
- розвиток здатності до самопостереження, самоаналізу та критичного осмислення власного професійного досвіду;
- інтеграцію особистісного та професійного образів «Я».

Особистісно-рефлексивний напрям є базовим, оскільки без сформованої рефлексії неможливе усвідомлене прийняття професійних ролей та відповідальності за власну діяльність.

2. Ціннісно-смісловий напрям розвитку професійної ідентичності пов'язаний із формуванням системи професійних цінностей, життєвих смислів і цілей, що визначають ставлення особистості до професії. У межах цього напрямку відбувається:

- усвідомлення соціальної та гуманістичної значущості професії організаційного психолога;
- інтеграція професійних цінностей у загальну систему життєвих орієнтацій;
- формування відповідального ставлення до професійного вибору;
- розвиток орієнтації на самореалізацію та професійне зростання.

Саме ціннісно-смісловий напрям забезпечує стійкість професійної

ідентичності та знижує ризик формування формальної або «штучної» професійної ідентифікації.

3. Когнітивно-професійний напрям пов'язаний із формуванням системи професійних знань, уявлень і переконань щодо змісту, функцій і меж професійної діяльності організаційного психолога. У його межах відбувається:

- засвоєння теоретичних знань з організаційної та управлінської психології;
- формування адекватного образу професії та професійної ролі психолога в організації;
- усвідомлення професійних стандартів, етичних норм і вимог;
- розвиток професійного мислення та професійної мови.

Когнітивно-професійний напрям створює інтелектуальне підґрунтя для усвідомленого прийняття професійної ідентичності.

4. Діяльнісно-практичний напрям. Розвиток професійної ідентичності неможливий без безпосереднього включення особистості в професійну діяльність або її моделювання. У діяльнісно-практичному напрямі ідентичність формується через:

- участь у практичних заняттях, тренінгах, кейсах і рольових іграх;
- проходження навчальних і виробничих практик;
- взаємодію з реальними або умовними клієнтами та організаціями;
- переживання успіхів і труднощів професійної діяльності.

Саме діяльнісний досвід дозволяє перевести професійну ідентичність із рівня уявлень у рівень внутрішньо прийнятої позиції.

5. Соціально-професійний напрям пов'язаний із процесами професійної ідентифікації з професійною спільнотою організаційних психологів. Він передбачає:

- усвідомлення належності до професійної групи;
- розвиток професійного спілкування та мережі професійних контактів;
- прийняття ролі організаційного психолога в міждисциплінарній взаємодії.

Соціально-професійний напрям забезпечує відчуття професійної

причетності та соціального визнання.

6. Регулятивно-вольовий напрям пов'язаний із розвитком здатності до саморегуляції, професійної відповідальності та вольової організації діяльності. Він охоплює:

- формування внутрішнього локусу контролю;
- розвиток здатності приймати професійні рішення;
- готовність нести відповідальність за наслідки професійної діяльності;
- стійкість до професійних труднощів і стресових ситуацій.

Регулятивно-вольовий напрям є особливо важливим для організаційних психологів, діяльність яких часто відбувається в умовах невизначеності та високих вимог з боку організацій.

7. Перспективно-розвивальний напрям пов'язаний із формуванням професійних планів, бачення власного професійного майбутнього та стратегії професійного розвитку. У його межах відбувається:

- формування образу «Я в майбутній професії»;
- усвідомлення можливих траєкторій професійного зростання;
- розвиток мотивації до безперервного навчання та самовдосконалення;
- готовність до професійних змін і перекваліфікації [15; 16; 20; 25; 28].

Отже, розвиток професійної ідентичності організаційних психологів здійснюється у взаємопов'язаних напрямках, кожен з яких виконує специфічну функцію у формуванні цілісного образу професійного «Я». Комплексний розвиток усіх зазначених напрямів створює умови для становлення зрілої, стійкої та смислово наповненої професійної ідентичності, що є основою ефективної діяльності майбутнього організаційного психолога.

Розвиток професійної ідентичності організаційних психологів є складним, багатовимірним і динамічним процесом, що зумовлюється взаємодією особистісних, соціальних і професійних чинників. Актуальність дослідження цього феномену визначається сучасними вимогами до професійної діяльності організаційного психолога та необхідністю забезпечення його професійної ефективності, психологічної стійкості й

особистісного благополуччя.

Усвідомлення психологічних аспектів розвитку професійної ідентичності створює підґрунтя для розробки ефективних освітніх і психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування зрілої, цілісної та смислово наповненої професійної позиції майбутніх організаційних психологів.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного емпіричного дослідження професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів можна сформулювати низку узагальнювальних висновків, що відображають особливості структури Я-концепції, рівень осмисленості життя та їх взаємозв'язок у процесі професійного становлення студентів.

Емпіричні дані, отримані за методикою «Хто Я?» М. Куна і Т. Мак-партленда, засвідчили, що Я-концепція студентів 3–4 курсів має переважно соціально-рольову спрямованість. Найбільш представленими у структурі самоописів виявилися об'єктивні (рольові та статусні) характеристики, які становили 38 % усіх відповідей. Це свідчить про орієнтацію студентів на соціально зумовлені ролі («студент», «майбутній психолог», «член колективу») та про активний процес професійного самовизначення, характерний для етапу завершення навчання у закладі вищої освіти.

Емоційно-оцінювальні характеристики склали 27 % відповідей, що вказує на загалом позитивне емоційне ставлення студентів до власного Я. Разом із тим наявність амбівалентних і суперечливих самоописів свідчить про незавершеність процесу внутрішньої інтеграції образу Я та продовження активного самопошуку.

Особистісні риси та індивідуальні якості були представлені у 19 % самоописів, що відображає розвиток рефлексивності, усвідомлення власних психологічних характеристик та формування передумов для професійного саморозвитку. Водночас особистісно-професійні Я-конструкти, які безпосередньо відображають сформованість професійної ідентичності, становили

лише 12 % відповідей. Це дає підстави стверджувати, що хоча значна частина студентів уже ідентифікує себе з майбутньою професією, професійна ідентичність ще не є домінуючим компонентом Я-образу.

Найменш представленими виявилися екзистенційно-ціннісні та майбутньо-орієнтовані характеристики (4 %), що свідчить про те, що процес глибокого осмислення життєвих смислів і довгострокових перспектив у більшості студентів перебуває на стадії формування.

Результати, отримані за «Тестом смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, дозволили оцінити смислово-поведінковий компонент професійної ідентичності. Встановлено, що 58 % студентів мають середній рівень осмисленості життя, 27 % – високий рівень, тоді як 15 % продемонстрували низький рівень. Домінування середніх показників свідчить про перехідний характер даного вікового та професійного етапу, коли життєві та професійні смисли ще не набули стабільності.

За субшкалою «Цілі в житті» середній рівень зафіксовано у 45 % студентів, високий – у 34 %, низький – у 21 %. Це свідчить, що хоча більшість респондентів мають певні життєві та професійні орієнтири, у значної частини студентів вони залишаються недостатньо конкретизованими. Подібна тенденція простежується і за субшкалами «Результативність життя» (47 % – середній рівень) та «Локус контролю – життя» (46 % – середній рівень), що вказує на часткове усвідомлення власної відповідальності за життєві події.

Водночас за субшкалами «Процес життя» та «Локус контролю – Я» значна частка студентів продемонструвала високі показники (відповідно 39 % та 36 %), що свідчить про достатній рівень життєвої активності, суб'єктивного відчуття включеності у власне життя та готовності брати відповідальність за особистісні рішення.

Інтегративний аналіз результатів двох методик підтвердив наявність стійкого взаємозв'язку між особливостями Я-концепції та рівнем осмисленості життя. Студенти, у яких у структурі Я-образу були представлені осо-

бистісно-професійні Я-конструкти та позитивно забарвлені емоційні характеристики, частіше демонстрували вищі показники за субшкалами «Цілі в житті», «Процес життя» та загальним показником осмисленості життя. Це свідчить про те, що інтеграція професійної ролі в структуру Я-концепції супроводжується формуванням чіткішої життєвої перспективи та внутрішньої готовності до професійної самореалізації.

Натомість домінування формальних, соціально заданих ролей у само-описах без достатнього емоційно-ціннісного наповнення поєднувалося з середніми або низькими показниками осмисленості життя, що вказує на декларативний характер професійної ідентифікації у частини студентів.

Таким чином, результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок, що професійна ідентичність майбутніх організаційних психологів перебуває на стадії активного становлення, характеризується середнім рівнем сформованості та значною індивідуальною варіативністю. Її розвиток тісно пов'язаний із процесами рефлексії, осмислення життєвих цілей, формування внутрішнього локусу контролю та інтеграції професійних смислів у загальну структуру Я-концепції.

Отримані результати підкреслюють необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу професійного становлення студентів-організаційних психологів, спрямованого на розвиток рефлексивності, смисложиттєвих орієнтацій та усвідомленого прийняття професійної ролі як основи формування зрілої професійної ідентичності.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного узагальнення питання розвитку професійної ідентичності організаційного психолога та проведеного емпіричного дослідження можна сформулювати наступні висновки.

Здійснений теоретичний аналіз психологічних підходів до вивчення феномену ідентичності дає підстави розглядати її як складне, багатовимірне та динамічне утворення, яке розвивається протягом усього життя людини. Ідентичність забезпечує відчуття цілісності та неперервності особистісного «Я», виступаючи механізмом узгодження внутрішнього досвіду індивіда з вимогами соціального середовища та умовами професійної діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчив відсутність єдиного загальноприйнятого визначення поняття ідентичності, що пояснюється різноманіттям теоретичних позицій і методологічних підходів у сучасній психології. Водночас більшість дослідників одностайні у визнанні інтегративної природи ідентичності, яка поєднує особистісний і соціальний аспекти та включає когнітивний, емоційно-оцінювальний і поведінковий компоненти самосвідомості.

У ході аналізу теоретичних концепцій було встановлено, що ідентичність тісно пов'язана з категоріями самосвідомості, Я-концепції та образу «Я», проте не ототожнюється з ними. Вона формується як результат активного процесу самовизначення, рефлексії, прийняття життєвих і професійних рішень, а також інтеграції особистісного досвіду із соціальними нормами та очікуваннями.

Особливу увагу в межах дослідження було приділено феномену

професійної ідентичності, яка розглядається як специфічний різновид ідентичності, що виникає і розвивається у процесі професійного становлення особистості. Професійна ідентичність виявляється в усвідомленні власної належності до певної професії, прийнятті її цінностей, норм, ролей і професійної відповідальності, а також у здатності до продуктивної самореалізації в обраній сфері діяльності. Для фахівців психологічного профілю, зокрема організаційних психологів, сформована професійна ідентичність є важливою умовою професійної зрілості, ефективності діяльності та дотримання етичних стандартів.

Узагальнення наукових підходів дозволило виокремити основні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів, серед яких провідне місце посідають особистісне зростання, сформованість образу «Я», розвиток професійної самосвідомості, позитивне ставлення до обраної професії, професійна обізнаність, засвоєння цінностей і норм професійної діяльності, а також активна ідентифікація з професійною спільнотою.

Важливу роль у процесі формування професійної ідентичності відіграє система професійної освіти, яка має бути спрямована не лише на засвоєння знань і розвиток практичних навичок, а й на формування рефлексивності, здатності до самоорганізації, самонавчання та саморозвитку. Особистісно орієнтований підхід до навчання створює сприятливі умови для поєднання освітнього процесу з особистісним розвитком студента, формування цілісного професійного образу «Я» та усвідомленої ідентифікації з майбутньою професією.

Отже, професійна ідентичність постає як багаторівневе та структурно складне утворення, що формується у процесі особистісного й професійного самовизначення та є необхідною передумовою успішного професійного становлення майбутнього організаційного психолога. Усвідомлення закономірностей і чинників її розвитку становить важливе теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного вивчення даного феномену.

Результати емпіричного дослідження професійної ідентичності

майбутніх організаційних психологів дозволяють сформулювати низку узагальнених висновків, що відображають особливості структури Я-концепції студентів, рівень осмисленості їхнього життя та характер взаємозв'язку між цими психологічними показниками у процесі професійного становлення.

Аналіз даних, отриманих за методикою «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда, показав, що Я-концепція студентів 3–4 курсів характеризується переважанням соціально зумовлених і рольових компонентів. Об'єктивні (статусні та рольові) самоописи становили 38 % від загальної кількості відповідей, що свідчить про орієнтацію респондентів на соціальні ролі та формальні характеристики («студент», «майбутній психолог», «член колективу»). Така структура Я-образу є типовою для етапу завершення професійної підготовки та відображає активний процес професійного самовизначення.

Емоційно-оцінювальні характеристики склали 27 % самоописів, що вказує на загалом позитивне ставлення студентів до власної особистості. Водночас наявність суперечливих і амбівалентних висловлювань свідчить про незавершеність внутрішньої інтеграції Я-образу та продовження процесу самопізнання і самопошуку.

Особистісні риси та індивідуальні психологічні якості були представлені у 19 % відповідей, що відображає достатній рівень рефлексивності та усвідомлення власних характеристик, необхідних для подальшого професійного розвитку. Водночас частка особистісно-професійних Я-конструктів становила лише 12%, що свідчить про те, що професійна ідентичність ще не набула домінуючого значення в структурі Я-концепції більшості студентів, незважаючи на наявність первинної ідентифікації з майбутньою професією.

Найменш вираженими виявилися екзистенційно-ціннісні та орієнтовані на майбутнє самоописи, які становили 4 %. Це дозволяє зробити висновок, що процес глибокого осмислення життєвих смислів і

довгострокових перспектив у значної частини студентів перебуває на початковій або перехідній стадії розвитку.

Результати, отримані за «Тестом смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, дали змогу оцінити смислово-поведінкову складову професійної ідентичності. Встановлено, що у 58 % респондентів зафіксовано середній рівень осмисленості життя, у 27 % – високий, тоді як 15 % студентів продемонстрували низький рівень. Переважання середніх показників відображає перехідний характер вікового та професійного етапу, на якому життєві та професійні смисли ще не набули стійкої структурованості.

За субшкалою «Цілі в житті» середній рівень було виявлено у 45 % студентів, високий – у 34 %, низький – у 21 %. Це свідчить про наявність у більшості респондентів загальних життєвих і професійних орієнтирів, які водночас у значної частини студентів залишаються недостатньо конкретизованими. Аналогічна тенденція простежується за субшкалами «Результативність життя» (47 % середніх значень) та «Локус контролю – життя» (46 % середніх значень), що вказує на часткове усвідомлення особистої відповідальності за перебіг життєвих подій.

Разом із тим за субшкалами «Процес життя» та «Локус контролю – Я» значна частина студентів продемонструвала високі показники (39 % та 36 % відповідно), що свідчить про достатній рівень життєвої активності, відчуття включеності у власне життя та готовність брати відповідальність за особистісні рішення і дії.

Інтегративний аналіз результатів двох методик підтвердив наявність суттєвого взаємозв'язку між змістовими особливостями Я-концепції та рівнем осмисленості життя. Студенти, у самоописах яких були чітко представлені особистісно-професійні Я-конструкти та позитивно забарвлені емоційні характеристики, частіше демонстрували високі показники за субшкалами «Цілі в житті», «Процес життя» та загальним індексом осмисленості життя. Це свідчить про те, що інтеграція професійної ролі в структуру Я-образу супроводжується формуванням більш чіткої життєвої

перспективи та внутрішньої готовності до професійної самореалізації.

Натомість переважання формальних, соціально заданих ролей у само-описах без достатнього емоційно-ціннісного наповнення поєднувалося з середніми або низькими показниками осмисленості життя, що вказує на декларативний характер професійної ідентифікації у частини респондентів.

Отже, результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок, що професійна ідентичність майбутніх організаційних психологів перебуває на етапі активного формування, характеризується переважно середнім рівнем сформованості та значною індивідуальною варіативністю. Її розвиток тісно пов'язаний із процесами рефлексії, усвідомлення життєвих і професійних цілей, формування внутрішнього локусу контролю та інтеграції професійних смислів у структуру Я-концепції.

Отримані результати актуалізують потребу в цілеспрямованому психолого-педагогічному супроводі професійного становлення студентів-організаційних психологів, спрямованому на розвиток рефлексивності, смисложиттєвих орієнтацій і усвідомлене прийняття професійної ролі як підґрунтя формування зрілої професійної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балл Г. О. Особистість у гуманістичній парадигмі : монографія. – Київ : Академвидав, 2022. 256 с.
2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2024. 336 с.
3. Вачков І. В. Професійна ідентичність практичного психолога. Практична психологія та соціальна робота. 2023. № 5. С. 7–12.
4. Волинець Н. В. Професійна ідентичність майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. Психологія і особистість. 2019. № 1 (15). С. 95–105.
5. Волинець Н. В. Формування професійної ідентичності студентів-психологів. Вісник НАПН України. 2019. № 3. С. 89–96.
6. Гура Т. В. Професійна ідентичність психолога як чинник ефективності діяльності. Психологія і особистість. 2020. № 2. С. 52–61.
7. Гура Т. В. Смысловиттєві орієнтації як чинник професійної ідентичності майбутніх психологів. Психологічний часопис. 2020. № 3 (47). С. 34–44.
8. Долінська Ю. Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. Психологія : Зб. наук. праць «Психологія». К.: НПУ, 2020. Вип. І. С. 155–160.
9. Дубчак Г. М. Формування професійної ідентичності психолога в

умовах вищої освіти. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2018. Вип. 2. С. 72–78.

10. Жигайло Н. І. Психологія професійного становлення особистості : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 280 с.

11. Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. Соціальна психологія. 2021. № 5 (19). С. 128–137.

12. Зливков В. Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації. К. : Український центр політичного менеджменту, 2025. 144 с.

13. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Психологія ідентичності : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2025. 216 с.

14. Карамушка Л. М., Креденцер О. В. Професійна ідентичність психолога як ресурс професійного розвитку. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2021. № 1 (22). С. 7–18.

15. Карамушка Л. М., Креденцер О. В. Психологічні засади професійної діяльності психолога : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2019. 304 с.

16. Креденцер О. В. Психологічні чинники становлення професійної ідентичності фахівців соціономічних професій. Проблеми сучасної психології. 2019. Вип. 45. С. 173–192.

17. Лозова О. М. Самосвідомість і професійна ідентичність студентів-психологів. Психологія і суспільство. 2020. № 2. С. 86–97.

18. Москаленко В. В. Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості. Психологія : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2022. Вип. 17. С. 65–70.

19. Москалець В. П. Професійна ідентичність як складова особистісної зрілості фахівця. Вісник Національного університету оборони України. 2018. № 4 (50). С. 101–107.

20. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. Практична психологія та соціальна робота. 2019.

№ 4. С. 5–7, № 5. С. 4–6.

21. Панок В. Г. Професійна ідентичність психолога в контексті реформування освіти. Практична психологія та соціальна робота. 2021. № 1. С. 3–10.

22. Панок В. Г. Професійна підготовка практичного психолога. Київ : Освіта України, 2025. 280 с.

23. Савчин М. В. Психологічні механізми професійного самовизначення особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 1. С. 15–24.

24. Слюсаревський М. М. Соціальна та професійна ідентичність: психологічні виміри. Психологія та соціологія. 2020. № 2. С. 9–18.

25. Титаренко Т. М. Професійна ідентичність у структурі життєвого конструювання особистості. Психологічні перспективи. 2020. Вип. 36. С. 214–226.

26. Фурман А. В. Психологія професійного розвитку особистості. Тернопіль : Економічна думка, 2025. 240 с.

27. Хомуленко Т. Б. Професійна ідентичність психолога: сучасні підходи до дослідження. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2019. Вип. 66. С. 52–59.

28. Хомуленко Т. Б. Професійна ідентичність психолога: теоретичний аналіз. Психологія і суспільство. 2019. № 1. С. 68–77.

29. Чепелева Н. В. Професійна самосвідомість психолога як умова ефективної діяльності. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2020. Вип. 2. С. 141–152.

30. Чепелева Н. В. Самосвідомість і професійне становлення психолога. Психологія особистості. 2019. № 2. С. 34–42.

31. Чорний Є. М. Проблема істинної та штучної професійної ідентичності психолога. Практична психологія та соціальна робота. 2024. № 6. С. 15–21.

32. Шевченко А. М. Розвиток професійної ідентичності майбутніх психологів в освітньому середовищі ЗВО. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2021.

Т. І. Вип. 57. С. 289–297.

33. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник. К. : Либідь, 2021. 264 с.

34. Яценко Т. С. Рефлексія як психологічна умова формування професійної ідентичності. Психологічний журнал. 2022. № 4. С. 63–72.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк до методики «Хто Я?» (М. Куна і Т. Макпартленда)

Інструкція: Дайте, будь ласка, відповідь на питання «Хто Я?». Напишіть 20 різних відповідей на це питання. Відповідайте так, ніби Ви відповідаєте самому собі, а не комусь іншому. Розташовуйте відповіді в тому порядку, в якому вони приходять Вам в голову. Не піклуйтеся про їх логічність або важливість. Пишіть швидко і не замислюючись.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Додаток Б

Бланк тесту смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва

Інструкція. Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваша задача – вибрати одне з двох тверджень, яке, на Вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити (обвести кружком) одну з цифр 1, 2, 3, залежно від того наскільки Ви упевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні).

Твердження А								Твердження Б
Зазвичай мені дуже нудно.								Зазвичай я повний енергії.
Життя завжди здається мені хвилюючим і захоплюючим.								Життя здається мені абсолютно спокійним і рутинним.
У житті я не маю певної мети і намірів.								У житті я маю дуже ясні цілі і наміри.
Моє життя представляється мені у край безглуздим і безцільним.								Моє життя представляється мені цілком осмисленим і цілеспрямованим.
Кожен день здається мені завжди новим і несхожим на інші.								Кожен день здається мені абсолютно схожим на всі інші.
Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися.								Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами.
Моє життя склалося саме так, як я мріяв.								Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв.
Я не добився успіхів в здійсненні своїх життєвих планів.								Я здійснив багато що з того, що було мною заплановано в житті.
Моє життя порожнє і нецікаве.								Моє життя наповнене цікавими

								справами.
Якби мені довелося підводити сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що воно було цілком осмисленим.								Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що воно не мало сенсу.
Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя абсолютно інакше.								Якби я міг вибирати, то я б прожив життя ще раз так само, як живу зараз.
Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння.								Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості.
Я людина дуже обов'язкова.								Я людина зовсім не обов'язкова.
Я вважаю, що людина має нагоду здійснити свій життєвий вибір по своєму бажанню.								Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати через вплив природних здібностей і обставин.
Я безумовно можу назвати себе цілеспрямованою людиною.								Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною.
У житті я ще не знайшов свого покликання і ясних цілей.								У житті я знайшов своє покликання і мету.
Мої життєві погляди ще не визначилися.								Мої життєві погляди цілком визначилися.
Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті.								Я навряд чи здатний знайти покликання і цікаві цілі в житті.
Моє життя в моїх руках, і я сам управляю ним.								Моє життя не підвладне мені і воно управляється зовнішніми подіями.
Мої повсякденні справи приносять мені задоволення.								Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності і переживання.